

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Institutionen för socialt arbete

I princip jämställt – en kvalitativ studie av föräldraledighet

Socionomprogrammet, vårterminen 2007

C-uppsats

Elin Olofsson

Åsa Olsson

Handledare: Hanna Wikström

Abstract

Titel: I princip jämställt – en kvalitativ studie av föräldraledighet.

Författare: Elin Olofsson och Åsa Olsson

Nyckelord: föräldraledighet, föräldraskap, jämställdhet, kön, förhandling.

Studiens syfte är att undersöka vad som spelar in vid förhandling av föräldraledighet. Detta har vi valt att göra genom att spegla blivande föräldrars berättelser mot offentliga diskurser om föräldraledighet. Formulerat som en fråga lyder syftet: Hur förhandlar blivande föräldrar diskurser om föräldraledighet?

Studien baseras på två typer av material. Dels har vi intervjuat blivande föräldrar om vilka faktorer de anser har påverkat deras planer på fördelning av föräldraledigheten. Dels har vi använt oss av olika skriftliga källor; akademisk litteratur, offentliga rapporter och utredningar samt media i form av Internet och dagstidningar. Vi använder diskursanalys för att tolka vårt material.

Centrala begrepp för vår studie är kön, makt, förhandling och jämställdhet. Vi utgår från en socialkonstruktivistisk syn på kön och föräldraskap som något man skapar och förhandlar fram i den sociala praktiken.

Genom våra informanternas utsagor identifierade vi fem faktorer som mer eller mindre viktiga för fördelningen av föräldraledigheten: ekonomi, arbetsmarknad, föräldrafunktion, jämställdhet samt information och förebilder. Dessa faktorer ligger till grund för temaindelningen i analysen. Under varje tema har vi kunnat urskilja två diskurser som kan sägas vara varandras motpoler. I en fördjupad analys knyter vi de olika diskurserna till två övergripande diskurser som vi benämner offentlig respektive privat. Dessa kan kopplas till en ”socialdemokratisk” respektive en ”borgerlig” idétradition. Vi menar att den förstnämnda av de övergripande diskurserna länge varit dominerande, medan den andra är på frammarsch inte minst genom regeringsskiftet 2006. Vi försöker i vår studie visa hur våra informanter ”hämtat hem” olika, ibland motstridiga, diskurser och använder dessa när de förhandlar föräldraledighet, föräldraskap och jämställdhet.

Förord

Tio veckor kan tyckas vara en rimlig tid för att skriva en C-uppsats – men ack så fort tiden springer iväg för två författare som är tröga i starten *och* tillhör den petiga sortens människor. Vi vill tacka vår handledare Hanna Wikström, som kommit med goda råd och intressanta idéer och lugnat oss under de sista panikartade dagarna, samtidigt som hon förberett sin disputation. Även våra informanter förtjänar givetvis ett stort tack för att de ställt upp på att bli intervjuade och därigenom möjliggjort denna uppsats. Vi vill även uppmärksamma Junis Johansson på Försäkringskassan i Västra Götaland som hjälpt oss hitta material om föräldraförsäkringen.

Innehållsförteckning

1	Inledning.....	5
1.1	Bakgrund och problemformulering.....	5
1.2	Förförståelse.....	6
1.3	Syfte och frågeställningar.....	6
1.4	Om föräldraförsäkringen.....	7
1.4.1	Utformning.....	7
1.4.2	Fördelning.....	7
2	Metod.....	8
2.1	Urval och avgränsningar.....	8
2.2	Våra informanter.....	9
2.3	Intervjumetod och tillvägagångssätt.....	10
2.4	Intervjuareffekten.....	11
2.5	Skriftligt material.....	11
2.6	Analysmetod: diskursanalys.....	12
2.7	Analys: tillvägagångssätt.....	12
2.8	Validitet.....	13
2.9	Reliabilitet.....	13
2.10	Etiska överväganden.....	13
3	Teori.....	14
3.1	Förhandling.....	14
3.2	Genus/Kön.....	16
3.3	Jämställdhet.....	16
3.4	Makt.....	17
4	Resultat och analys: diskurser om föräldraledighet, föräldraskap och jämställdhet.....	18
4.1	Ekonomins betydelse.....	18
4.1.1	Ekonomin är av avgörande betydelse.....	18
4.1.2	Ekonomins betydelse är överdriven.....	20
4.1.3	Sammanfattning.....	21
4.2	Arbetsmarknadens inflytande.....	21
4.2.1	Föräldraledighet – en självklar rättighet.....	21
4.2.2	Föräldraledighet – en individuell förhandling.....	22
4.2.3	Sammanfattning.....	24
4.3	Föräldrafunktionen – könad, neutral eller både och?.....	25
4.3.1	Könat föräldraskap.....	25
4.3.2	Postmodernt perspektiv – föräldraskapet som social konstruktion.....	29
4.3.3	Sammanfattning.....	32
4.4	Jämställdhet och/eller valfrihet.....	32
4.4.1	Barnen, hushållet och jämställdheten.....	32
4.4.2	Valfrihet – en diskurs på frammarsch.....	35
4.4.3	Sammanfattning.....	36
4.5	Information och förebilder.....	36
4.5.1	Offentliga aktörer: Försäkringskassa, MVC och media.....	36
4.5.2	Från vänner och bekanta.....	38
4.5.3	Sammanfattning.....	39
4.6	Sammanfattning av diskurserna.....	39
4.7	Fördjupad analys.....	41
4.7.1	Offentlig.....	41
4.7.2	Privat.....	41
5	Slutdiskussion - om diskursers uppgång och fall.....	42
	Referenser.....	43

1 Inledning

1.1 Bakgrund och problemformulering

Under vår utbildning har vi tagit del av Kvinnomaktsutredningen: ”Ty makten är din... Myten om det rationella arbetslivet och det jämställda Sverige” (SOU 1998:6). Resultatet av utredningen kan, enligt utredarna själva, sägas vara att myten om det jämställda Sverige rämman. Man slår fast att Sverige i alla formella avseenden fungerar könsneutralt; kvinnor och män betalar exempelvis lika mycket skatt och har samma rätt till föräldraledighet och socialbidrag – förutsatt att deras verkligheter i övrigt är lika. Problemet är bara att deras verkligheter i övrigt inte *är* lika, vilket skapar orättvisor. Exempelvis tjänar män ofta mer än kvinnor och passerar oftare taket för ersättningsnivån i föräldraförsäkringen (ibid).

För några decennier sedan var det ovanligt med förhandlingar om vem som skulle ta hand om barn och hushåll i en familj. Manligheten var tydligt knuten till försörjarrollen – mannens tid var hans egen och han kunde låta sig representeras i familjen genom att tjäna ihop till brödfödan. Ekonomiskt oberoende var och är en av de mest centrala ingredienserna i manligheten, medan kvinnligheten traditionellt var knuten till husmorsrollen och till ekonomiskt beroende av mannen. Inte heller idag kan en kvinna låta sig representeras av sin inkomst i en relation – av henne krävs i högre grad att hon ska ge av sin tid och vara närvarande känslomässigt och personligen. I moderna parförhållanden är emellertid jämställdhet numera ett explicit ideal (ibid).

I Kvinnomaktsutredningen menar man att kvinnors ekonomiska maktresurser har ökat i takt med deras lönearbete och stärkt deras förhandlingsposition i förhållande till män. Ju mer ekonomiskt oberoende kvinnor blir av män, desto mer ökar förhandlandet och desto fler arbetsuppgifter förhandlar man om. Kvinnors tid har fått ett pris, samtidigt som det ställs högre krav på den känslomässiga gemenskapen i en familj nu än tidigare – och kanske är gemenskapen den mest grundläggande förutsättningen för jämställdhet. Men gemenskapen förutsätter samarbete, inte specialisering. Ändå är det fortfarande i de flesta barnfamiljer kvinnan som utför och/eller har huvudansvaret för en betydande del av arbetet med hushåll och barn, medan mannen utför merparten av lönearbetet (ibid).

I utredningens förslag till vidare forskning efterfrågas bland annat fördjupade kunskaper om varför fäder tar ut en så förhållandevis liten del av föräldraledigheten; varför mödrar deltidsarbetar i så hög grad; om föräldraförsäkringens inverkan på arbetsfördelningen i familjen och hur föräldrarna förhandlar om ansvaret för barnen (ibid). Detta inspirerades vi av då vi planerade denna studie.

Det råder stor samstämmighet bland forskare som intresserar sig för jämställdhetsfrågor om att fördelningen av föräldraledigheten är viktig i sammanhanget (se t.ex. Bekkengen 2002; Magnusson 2006). Vår studies fokus på blivande föräldrars uppdelning av och eventuella förhandling om föräldraledigheten innebär med denna utgångspunkt att vi ger en inblick i hur jämställdhet förhandlas i paren. Med andra ord använder vi frågan om föräldraledigheten som en symbol för frågan om jämställdhet mellan könen.

Visst finns det könsrelaterade ojämlikheter, och visst ser man en diskrepans mellan teori och praxis i frågan om jämställdhet, men vi utgår i denna studie inte a priori från bilden av kvinnan som offer i den kamp som familjer utkämpar för att få arbetsliv och föräldraskap att gå ihop. Istället antar vi att det i dagens Sverige finns en mångfald av sätt att göra kön och föräldraskap på. Detta gör att man kan tala om att flera olika diskurser, eller perspektiv, på föräldraledighet, föräldraskap och kön är i omlopp. I vår studie vill vi undersöka hur dessa diskurser tar sig uttryck i forskning, media och politik samt hur blivande föräldrar som vi

intervjuat brukar diskurserna när de förhandlar föräldraledighet och därmed också förhandlar kön, föräldraskap och jämställdhet. Förhandlingar verkar vara en grundbult i det moderna familjelivet, något som också framhålls i mycket av de senare årens familjeforskning (se t.ex. Bäck-Wiklund och Bergsten 1997; Plantin 2003).

1.2 Förförståelse

Vi har båda ett intresse för jämställdhetsfrågor samt socialpolitiska frågor som rör familjers och barns villkor. En av oss har som tvåbarnsmamma egen erfarenhet av förhandling kring föräldraledighet och dessutom inblick i hur en rad andra föräldrar i bekantskapskretsen har förhandlat om och fördelat föräldraledigheten. Gemensamt för de flesta av dessa familjer är att papporna tagit ut en betydande del av föräldraledigheten. Ibland har man hjälpts åt med barnets omsorg den första tiden genom att pappan varit ledig en arbetsdag i veckan och mamman efter ett drygt halvår börjat arbeta eller studera på deltid, vilket samtidigt varit ett sätt att spara föräldrapenningsdagar. Flexibla arbetstider i varierande grad och relativt goda inkomster har också ökat möjligheterna att dela på ansvaret för barnets första tid i livet.

Sådana förutsättningar är givetvis inte legio för majoriteten av landets befolkning, och fördelningen av föräldraledigheten är inte heller representativ för familjer i gemen. Vi tyckte därför att det skulle vara mycket intressant att få ta del av fler berättelser om hur föräldraledigheten fördelas och vilka faktorer som då spelar in. Delvis av denna anledning eftersträvade vi ett urval av informanter från olika samhällsklasser, men detta visade sig vara svårt att genomföra i praktiken.

När vi påbörjade socionomutbildningen hade vi en mer traditionellt feministisk inställning till jämställdhet och var snabba med att peka ut alla orättvisa förhållanden mellan könen. På senare tid har vi börjat se att könsmaktsordningen kan vara begränsande även för män och att det även bland kvinnor finns ett vidmakthållande av traditionella mönster. Samtidigt som man vill vara jämställd verkar det fortfarande för många kvinnor vara viktigt att behålla tolkningsföreträdet på vissa av tradition ”kvinnliga” områden, såsom omsorgen om barn. Detta är ett exempel på när olika diskurser om kön konkurrerar med varandra i vårt medvetande och våra handlingar.

1.3 Syfte och frågeställningar

Vi vill undersöka vad som spelar in vid förhandling av föräldraledighet. Detta har vi valt att göra genom att spegla blivande föräldrars berättelser mot offentliga diskurser om föräldraledighet. Formulerat som en fråga lyder syftet: Hur förhandlar blivande föräldrapar diskurser om föräldraledighet? Frågeställningarna är:

- Vilka faktorer anges av de blivande föräldrarna som viktiga för fördelningen av föräldraledigheten?
- Kan vi genom informanternas utsagor urskilja asymmetriska maktförhållanden?
- Hur talar de blivande föräldrarna om kön och föräldraskap och hur relaterar detta till offentliga diskurser?

1.4 Om föräldraförsäkringen

Då föräldraförsäkringen utgör den yttre ramen inom vilken våra informanter förhandlar om föräldraledigheten, vill vi ge läsaren en beskrivning av hur denna är upplagd. Vi presenterar här även viss statistik över hur föräldrapenningsdagarna fördelas mellan män och kvinnor.

1.4.1 Utformning

Föräldraledigheten är den lagstadgade rätten att vara frånvarande från arbetet för att ta hand om sitt barn, med eller utan föräldrapenning. En förälder som har en anställning har rätt att vara helt ledig under barnets första ett och ett halvt år med eller utan föräldrapenning. Därefter kan man vara föräldraledig om man samtidigt uppbär föräldrapenning. Föräldrar har även rätt att förkorta sin arbetstid med upp till en fjärdedel tills barnet fyllt åtta år eller avslutat sitt första skolår. *Föräldrapenningen* är en ersättning inom föräldraförsäkringen som delvis ska täcka inkomstförlusten vid föräldraledighet. I föräldraförsäkringen ingår även havandeskapspenning och tillfällig föräldrapenning (vid vård av sjukt barn). Föräldrapenning för ett barn betalas ut i 480 dagar¹ och dagarna kan tas ut fram till dess barnet fyller åtta år eller senast när barnet avslutat första skolåret. Man kan få ersättning för maximalt sju dagar i veckan, men det är också möjligt att ta ut färre dagar och på så sätt få föräldraledigheten att räckta längre. Dessa sparade dagar kan också användas exempelvis till att förlänga semestern. Vid gemensam vårdnad har var och en av föräldrarna rätt till 240 dagar var, men av dessa kan man avstå alla utom 60 dagar till den andre föräldern (det som kommit att kallas pappamånader) (RVF 2002:14). Föräldrapenningen beräknas utifrån den sjukpenninggrundande inkomsten (SGI) som fastställs av Försäkringskassan utifrån den årliga arbetsinkomsten. Varje dag man tar ut föräldrapenning har man rätt till 80% av sin SGI, upp till en övre gräns av tio prisbasbelopp², delat med 365. Det finns regler i föräldraledighetslagen som förbjuder arbetsgivare att missgynna en arbetssökande eller en arbetstagare på grund av skäl som har samband med föräldraledighet (RVF 2002:14; www.forsakringskassan.se).

1.4.2 Fördelning

1986 tog männen ut drygt 6% av föräldrapenningsdagarna. 2006 hade den siffran stigit till 20,6%. Män som grupp tar alltså ut en större andel föräldradagar nu, men tendensen är att antalet män som tar ut föräldraledighet ökar mer än antalet dagar som varje man tar ut. Sedan införandet av de så kallade pappamånaderna har också andelen män som tar ut en längre period av föräldraledighet minskat. Regeln verkar sålunda ha en normativ effekt på mäns uttag av föräldraledighet (Bekkengen 2002).

När det gäller vilka män som tar ut längst föräldraledighet är resultaten motstridiga, men de flesta undersökningar verkar tyda på att män med högre utbildning och inkomst tar ut fler föräldrapenningsdagar. Äldre fäder tar generellt ut fler föräldradagar än yngre och fäder i storstäder tar ut fler dagar än fäder på landsbygden (Chronholm 2004). Sammantaget kan man urskilja en bild där pappor i familjer med relativt sämre anknytning till arbetsmarknaden och med relativt lägre inkomster inte tar ut någon föräldrapenning eller utnyttjar en lägre andel av

¹ Vid tvillingfödelse tillkommer ytterligare 180 dagar.

² Tio prisbasbelopp motsvarar 32.000 kronor. Maximalt betalas alltså ut 80% av detta belopp, att jämföra med det tidigare taket som låg på 7,5 prisbasbelopp (24.800 kronor).

familjens föräldrapenning. Gruppen pappor som inte tar ut föräldrapenning är dock heterogen eftersom den också omfattar fäder som har inkomster över taket i föräldraförsäkringen. Även kvinnans utbildningsnivå har betydelse för hur många dagar männen tar ut; välutbildade kvinnors män tar ut fler dagar (RFV 2002:14). Tendensen att fäder främst är föräldralediga när barnen blivit lite större tycks vara på väg att förändras; fler fäder tar numera ut föräldrapenning tidigt i barnens liv (Bäck-Wiklund 1997).

Den svenska föräldraförsäkringen är i teorin flexibel. Föräldrapenning betalas ut maximalt sju dagar i veckan, men man kan också välja att ta ut färre dagar, vilket ger en lägre inkomstersättning men samtidigt större möjlighet att förlänga ledigheten för barnet (RFV 2000:14). Ett problem när man mäter statistiken över antalet dagar med föräldrapenning är att småbarnsföräldrar kan välja att bara ta ut föräldrapenning för en del av de dagar då de är hemma. Antalet uttagna dagar behöver alltså inte sammanfalla med hur länge man faktiskt varit föräldraledig (Bekkengen 2002). Riksförsäkringsverket har genomfört en intervjuundersökning med 4000 föräldrar, vilken visar på olika samband mellan föräldraledighetslängd och föräldrapenninguttag för mammor och pappor. Mammor sprider föräldrapenningsdagarna och är hemma längre med barnet, medan pappor tar ut föräldrapenning för i stort sett alla dagar de är lediga. Vidare visar undersökningen att familjer använder föräldraförsäkringens flexibilitet på olika sätt. Mönstret är att barnet är hemma kortare tid om föräldrarna har låg utbildning eller anser att arbetet är viktigt. Om pappan däremot varvar föräldraledighet med förvärvsarbete, så är barnet i allmänhet hemma en längre tid (RFV 2002:14).

Den ojämna fördelningen av föräldrapenningsdagar har ingen entydig förklaring. Man kan dock se att klass har betydelse för såväl föräldraledighetens längd som för fördelningen mellan könen (Plantin 2003).

2 Metod

Vi bygger vår studie på två former av material. Dels har sex blivande föräldrapar intervjuats om föräldraledigheten och dess fördelning samt om moderskap och faderskap, dels har vi sökt identifiera diskurser kring jämställdhet och föräldraledighet i forskning, offentliga rapporter och media. Vi är speciellt intresserade av hur dessa diskurser kommer till praktiskt uttryck i förhandlingen om och fördelningen av föräldraledigheten. I analysen undersöks förekomsten av överensstämmelser och diskrepanser mellan empiri och teori.

2.1 Urval och avgränsningar

Vi har intervjuat par som är *blivande förstagångsföräldrar*. Par som redan har barn och som väntar ett syskon valdes bort eftersom vi tror att man delvis utgår ifrån tidigare erfarenheter vid fördelningen av föräldraledigheten, och vi intresserade oss främst för de förutsättningslösa diskussioner som kan uppstå när paren saknar tidigare erfarenhet. Det som intresserade oss var själva förhandlingsprocessen – inte utfallet av fördelningen. Vi antog också att det skulle vara lättare att få ta parens tid i anspråk innan barnet fötts.

Vi diskuterade huruvida vi skulle begränsa oss till föräldrapar med etniskt svensk bakgrund, för att underlätta möjligheten att jämföra informanternas utsagor, men bestämde oss sedan för ett slumpmässigt urval där etnisk bakgrund inte använts i ett jämförande syfte, inte minst med tanke på materialets begränsade storlek. Då en av våra avsikter med studien var att diskutera hur makt förhandlas mellan män och kvinnor intervjuades enbart

heterosexuella föräldrapar. Om studien haft en större omfattning hade det varit intressant att även undersöka hur föräldraskap och föräldraledighet förhandlas i samkönade relationer.

Intentionen var till en början att söka informanter enbart via mödravårdscentraler. Vi kontaktade två olika mödravårdscentraler i Göteborg per brev och telefon, och frågade om vi fick presentera vår studie på de föräldrautbildningar som hålls för förstagångsföräldrar. Tanken var att få tag på informanter utan att lägga någon arbetsbörda på de anställda barnmorskorna. Till en början var försöket fruktlöst. Personalen vid den första mödravårdscentralen tackade nej efter många påstötningar på grund av en pressad arbetssituation.

Ställda inför detta faktum sökte och fann vi istället informanter genom vänner och bekanta, som försåg oss med telefonnummer till blivande förstagångsföräldrar i deras bekantskapskrets. En del av informanterna har alltså engagerats genom snöbollsurval. Ett par kom vi i kontakt med genom att hålla utkik efter gravida kvinnor på Institutionen för socialt arbete i Göteborg. I ett sista försök att bredda urvalet besöktes en mödravårdscentral i en av de västra förorterna med förhoppningen om att kunna tillfråga kvinnor som besökte mödravårdscentralen den aktuella dagen, med det fick vi inte tillåtelse att göra. Sent omsider, efter att vi genomfört fyra intervjuer och fortfarande var i behov av fler informanter, blev vi kontaktade av en barnmorska på den andra mödravårdscentralen, och fick klartecken för att komma till en av deras föräldrautbildningsgrupper. Två av informantparen har engagerats på detta sätt. Totalt intervjuades sex par.

2.2 Våra informanter

Informanterna är mellan 24 och 38 år gamla och har varit tillsammans i mellan åtta månader och tio år. Samtliga graviditeter utom en var planerade. Fem av paren bor i medelklass- /övre medelklassområden i centrala delar av Göteborg och ett av paren bor i ett arbetar-/medelklassområde på Hisingen. Nedan följer en beskrivning av parens sysselsättning och hur de planerar att fördela föräldraledigheten. De flesta av paren hade vid tiden för intervjuerna ännu inte fattat något klart beslut om fördelningen, men vi finner det ändå relevant att redogöra för deras mer eller mindre fastställda planer. Tidsangivelserna är alltså ungefärliga.

Par 1: Mannen arbetar som marknadschef. Han kommer att ta ut cirka sex månaders ledighet. Kvinnan arbetar som projektledare och kommer att ha ett års ledighet.

Par 2: Mannen är kock och kommer att ta cirka 9 månaders ledighet uppdelat på två perioder. Kvinnan är hovmästare kommer även hon att ta ut cirka 9 månaders ledighet uppdelat på två perioder. Först är hon ledig ett halvår, sedan arbetar hon under några veckor innan hon går tillbaka till föräldraledighet en tid. Barnets totala "hemmavistelse" kan komma att förlängas genom att båda föräldrarna kombinerar deltidsarbete med föräldrapenning och/eller arbetar på olika tider.

Par 3: Mannen arbetar inom transportsektorn och kommer att vara ledig i två månader. Kvinnan är universitetsstuderande och kommer att ta ungefär ett års ledighet.

Par 4: Mannen är ingenjör och kommer att vara ledig en dag i veckan från att barnet är cirka tre månader på ännu obestämd tid. Kvinnan är arbetslös journalist och kommer att vara föräldraledig ungefär och ett halvt år, beroende på när hon får arbete. Om det fortfarande finns föräldrapenningsdagar kvar då hon får arbete ser paret gärna att mannen tar cirka ett halvårs ledighet, så att barnet kan börja på förskola vid två års ålder.

Par 5: Mannen arbetar som konsult och kommer att ta mellan sex och tio månaders ledighet. Kvinnan arbetar som resesäljare och kommer att ta mellan nio månader och ett års ledighet. Mannen vill gärna vara ledig halva tiden, medan kvinnan är mer inställd på att hon ska vara hemma ett år och hennes man ett halvår. Förhandling pågår!

Par 6: Mannen är läkare och kommer att ta ut cirka fyra månaders ledighet. Kvinnan är ekonom och kommer att vara ledig cirka fjorton månader. Paret planerar att vara hemma tillsammans så mycket som möjligt genom att mannen tar semester under sommaren då barnet är nyfött och sedan löpande tar ut inarbetad komptid.

2.3 Intervjumetod och tillvägagångssätt

Vi intervjuade blivande föräldrar under senare delen av graviditeten, då de hunnit diskutera uppdelningen av föräldraledigheten i någon utsträckning. Intervjuerna hade formen av parintervjuer, där respektive föräldrapar alltså intervjuades tillsammans. Det vi hoppades uppnå med detta tillvägagångssätt var att våra frågor skulle generera en diskussion mellan de blivande föräldrarna, där de bygger vidare på varandras tankar. Metoden att skapa dynamik med mer än en intervjuperson är lämplig när forskaren är intresserad av hur informanterna tillsammans resonerar kring ett visst fenomen (Billinger 2005). Samspelet mellan intervjupersonerna leder ofta till spontana och känsloladdade uttalanden om ämnet som diskuteras (Kvale 1997). Detta ser vi som en fördel med metoden. Möjliga nackdelar är däremot att kontrollen över intervjusituationen minskar samt att utskriften och analysen kan bli mer komplicerad (ibid). Vi har sökt anpassa antalet intervjuer till detta faktum. Det finns även en risk att paret anpassar sina åsikter till varandra, vilket kan ge en mer tillrättalagd bild än vid individuella intervjuer (Bekkengen 2002). Man kan också se det som att vi helt enkelt fick en annan bild än vad vi hade fått vid enskilda intervjuer, och eftersom vi är intresserade av förhandlingsdynamiken har vi följaktligen valt att genomföra parintervjuer.

Under intervjuerna fick vi intrycket av att paren diskuterade fritt och ofta livligt. I vissa fall framkom det meningsskiljaktigheter som paret inte tidigare upptäckt eller reflekterat över. Bitvis medförde detta ett skarpt tonläge, men även under dessa intervjuer uppfattade vi att det blev en givande diskussion där informanterna gav näring åt varandras tankar och resonemang. Sammanfattningsvis bedömer vi att det var mycket givande att intervjua de blivande föräldrarna tillsammans.

Vi använde oss av en enkel intervjuguide³, som fungerade som ett stöd för att få paren att prata och även hjälpte oss att inte förbise viktiga teman som vi vill ha information om - utan att frånta oss möjligheten att ställa spontana frågor och följa upp intressant information. Metoden underlättar vid strukturering och analys av det insamlade materialet, i jämförelse med en helt ostrukturerad intervju (Kvale 1997). Intervjuerna tog mellan en halv och en timme i anspråk, vilket helt enkelt beror på att vissa par svarade mer utförligt och argumenterade mer sinsemellan. Även vår intervjumetod hade betydelse för tidsåtgången, eftersom vi vid vissa intervjuer ställde fler följdfrågor för att följa upp intressanta teman eller behövde räta ut frågetecken som uppstod.

³ Se bilaga 1.

2.4 Intervjuareffekten

Vid alla intervjuer har man att beakta den så kallade intervjuareffekten, det vill säga att intervjuaren, oftast omedvetet, påverkar svaren. En annan form av intervjuareffekt är att intervjuaren tolkar svaren fel, vilket kan undvikas genom att följa upp oklarheter och otillräckligt belysta frågor (Svenning 2003). Vi var noga med att göra oss förstådda och ansträngde oss för att själva förstå vad våra informanter ville säga, men såg oss emellertid tvungna att begränsa antalet följdfrågor under intervjuerna, eftersom materialet annars skulle bli alltför omfattande och tidsödande att transkribera. Vi upplevde att vi ändå fick uttömmande svar på våra frågor.

Man kan uppfatta Svennings varningar som att intervjuareffekten är något negativt per se, vilket vi inte håller med om. Den kvalitativa forskarens inverkan på informanter och material kan istället ses som ett oundvikligt faktum, som man har att hantera på bästa sätt. Vi ser våra frågor och responser som delar av specifika paradigmer eller diskurser som därmed per definition inte kan vara objektiva. Intervjun är en situation där intervjuad och intervjuare möts med sina respektive förförståelser vilka kommer att samverka och påverka varandra. Genom att i avsnitten förförståelse och problemformulering lyfta fram våra utgångspunkter och genom att göra dessa till en del av analysen, belyser vi det som annars hade varit en "dold intervjuareffekt" (Kvale 1997; Wikström 2007).

2.5 Skriftligt material

Våra teoretiska utgångspunkter och tidigare forskning har vi hämtat från akademisk litteratur av god kvalitet som vi funnit genom universitetsbibliotekens internetbaserade sökverktyg Libris. Vi har där sökt på orden föräldraledighet och kön och valt ut publikationer som vi bedömt som intressanta. Vår handledare Hanna Wikström har även rekommenderat tongivande forskare på området. Litteraturen består av avhandlingar, antologier, offentliga utredningar och rapporter samt annan forskningsbaserad litteratur på området.

Den information som människor får från sin umgängeskrets, myndigheter och massmedia påverkar sannolikt deras inställning till olika fenomen även om detta inte sker medvetet. För vår diskursgenomgång i analysdelen har vi därför förutom att använda akademisk litteratur och offentliga rapporter valt att undersöka vilka olika diskurser om moderskap, faderskap och föräldraledighet som förekommit i dagstidningar. Vi har även tagit del av hemsidor från några föräldraorganisationer. Vi har inte gjort någon systematisk genomgång av alla aktörer på området eftersom detta skulle vara alltför omfattande för en C-uppsats.

Vad gäller dagstidningsartiklar har vi sökt bland artiklar från 1 januari 2006 till 5 maj 2007, det vill säga under och en tid före informantparens graviditeter, då informanterna kan tänkas ha lagt märke till nyheter om föräldraledighet och angränsande ämnen. Tidsintervallet valdes för att kunna se eventuella samband mellan vad som rapporterats under denna tid och vad informanterna talar om. Då alla våra informanter är bosatta i Göteborg har vi valt att främst söka bland artiklar i Göteborgs-Posten, som är den dominerande dagstidningen i området. Hemsidorna från föräldraorganisationer har vi hittat genom länkar från organisationen Haro, vilken omnämndes i en artikel i Göteborgs-Posten.

2.6 Analysmetod: diskursanalys

Vi har valt att använda diskursanalys för att tolka vårt material. Sociologen Ingrid Sahlin menar att en diskurs är en analytisk konstruktion, eller ett resultat av en analys, och inte en avbildning av existerande och väl avgränsade framställningssätt eller tankestilar. Diskursanalysens uppgift är alltså att avgränsa olika diskurser från varandra (Wikström 2007).

”De övergripande diskurserna reproduceras genom sättet man talar om företeelser. Syftet med att beskriva hur människor talar om olika företeelser är att reflektera över de sanningskonstruktioner vi både ingår i och som utgör en del av vår verklighetsbild. Denna bild är dock inte statisk, den förändras och utvecklas i mötet med andra bilder och ”sanningar”. (...) En diskurs kan integreras helt eller delvis, alternativt förkastas. Klart är dock att man på något sätt måste förhålla sig till den.” (Johansson 2003:137, 138).

Enligt Foucault uppfattar människor sin verklighet utifrån diskursiva praktiker; ett fenomenets betydelse härrör inte från objektiva fakta utan betydelsen skapas kollektivt utifrån tillfälliga sanningar. Kluster av sådana sanningar som hör ihop ger en mer eller mindre sammanhållen bild, en diskurs, om ett visst fenomen. Genom diskurserna tolkar vi vår omvärld och ger våra iakttagelser och handlingar mening. De styr våra åsikter samtidigt som vi i interaktionen med andra bidrar till att diskurser förstärks eller förändras (Franséhn 2003). Ibland kan människor omfatta uppfattningar från flera olika, motstridiga, diskurser kring ett fenomen. I analysen av vårt material identifierar vi olika diskurser genom att utforska hur olika perspektiv artikuleras och bryter mot varandra.

2.7 Analys: tillvägagångssätt

Analysarbetet har skett i tre steg. Först har vi identifierat relevanta teman i intervjumaterialet. Dessa ligger till grund för rubrikindelningen i analysdelen. Vi har sedan organiserat medie- och forskningsmaterialet enligt dessa teman och letat överensstämmelser mellan empirin och det övriga materialet. I ett tredje steg har vi sorterat in de diskurser vi identifierat under två övergripande diskurser, som kan härledas till socialdemokratiska respektive borgerliga idétraditioner.

En central fråga till våra informanter var vilka faktorer de ansåg vara viktiga för uppdelningen av föräldraledigheten. De svar vi fick ligger till grund för hur vi strukturerat temaindelningen i analysen: *ekonomi; arbetsmarknad; föräldrafunktionen; information; jämställdhet*. Vad gäller temat jämställdhet så motsvaras den inte av någon konkret intervjufråga; däremot var det under intervjuerna uppenbart att informanterna på något sätt förhöll sig till den outtalade frågan om jämställdhet. Inte minst blev detta tydligt i och med att åtminstone några av informanterna uppfattade att vi som socionomstudenter kan uppfattas företräda ett jämställt ideal.

Vi ser våra informanters utsagor som tillhörande olika diskurser eller perspektiv. Inom forskning och media finner vi också ståndpunkter som kan hänföras till olika diskurser och vi undersöker alltså hur föräldrarnas utsagor kan speglas mot dessa diskurser. Vi vill poängtera att de olika ståndpunkterna från forskning och media i analysen endast behandlas som olika sätt att framställa verkligheten, inte som fakta. I vår teoridel⁴ placerar vi oss själva och våra ståndpunkter i det diskursiva fält som föräldraskap, kön och jämställdhet utgör.

⁴ Se 1:6

2.8 Validitet

Validitet innebär att man undersöker det man avser att undersöka. De frågor som ställs till informanterna samt de frågor man sedan ställer till det insamlade materialet under analysen bör matcha studiens syfte och frågeställningar (Kvale 1997). Vi anser att vi i hög grad har lyckats med detta.

Om vår ambition hade varit att producera generaliserbar kunskap om synen på föräldraledighet och kön/genus hade vårt urval av informanter utgjort ett validitetsproblem. Vi har en övervikt av universitetsutbildade informanter från medelklassen, som sannolikt kan betraktas som mer införstådda med talet om jämställdhet. De par som väljer att delta i studien kan också vara par som redan är genusmedvetna och strävar efter jämställdhet i förhållandet. För att producera generaliserbar kunskap hade vi även behövt ett betydligt större antal informanter. Då vi med vår studie inte har någon sådan ambition anser vi inte att detta är ett problem. De svar vi fått utgör helt enkelt möjliga synsätt och sätt att agera i en jämförbar population.

En vanlig kritik av kvalitativa forskningsintervjuer är att resultaten är ogiltiga därför att informanternas utsagor kan vara falska, vilket är en möjlighet som bör kontrolleras i varje enskilt fall (Kvale 1997). Om informanten vill undanhålla eller förvränga information har vi dock ingen möjlighet att veta detta och vi menar att det inte heller har någon betydelse. Vare sig utsagorna är sanna eller falska säger de ändå något om vad som är möjligt att tänka sig och visar därmed på kulturella bilder som informanterna förhåller sig till. I de fall där vi uppfattat att informanter varit tveksamma har vi noterat detta samt bett om ett förtydligande.

2.9 Reliabilitet

Reliabilitet innebär att resultaten av studien ska vara upprepningsbara (Kvale 1997). I vår kvalitativa studie är det inte realistiskt att ställa höga krav på reliabilitet på samma sätt som i en kvantitativ undersökning, med tanke på att vi själva genom valet av kvalitativ intervjumetod har stor påverkan på det empiriska materialet. Andra personer som försöker göra om samma intervjuer får sannolikt delvis andra resultat. Vi har givetvis ändå eftersträvat tillförlitlighet vad gäller vårt insamlade material. Att spela in intervjuerna är exempelvis ett sätt att försäkra sig om att man analyserar det som informanterna faktiskt sagt, under förutsättning att inspelningstekniska detaljer fungerar och man är noggrann vid transkriberingen. Vid vår första intervju var ljudupptagningen inte optimal; några meningar eller delar av meningar gick inte att urskilja, men intervjun som helhet var ändå fullt användbar vid analysen. För att undvika detta problem försäkrade vi oss vid resterande intervjuer om att placera MP3-spelaren närmare informanterna.

2.10 Etiska överväganden

Under insamlingen av det empiriska materialet började vi varje intervju med att informera om uppsatsens syfte samt om vår hantering av data. Inga fullständiga personuppgifter samlades in. Vi förvarade bandinspelningar och utskrifter i våra hem och dessa förstördes efter uppsatsens slutförande. I analysen har vi valt att citera våra informanter, men de fullständiga utskrifterna finns inte med i uppsatsen och också dessa har förstörts.

I inledningen av varje intervjutillfälle informerade vi även paren om att de vid valfri tidpunkt kunde välja att dra sig ur studien eller ta tillbaka delar av sina uttalanden om något inte kändes bra. Informanterna har möjlighet att erhålla ett eget exemplar av den färdiga uppsatsen.

Då vi planerade intervjuundersökningen diskuterade vi risken för att vi genom vår intervju bidrar till konflikter inom paren, en farhåga som i viss grad besannades. När oenighet visade sig ansträngde vi oss för att låta båda parter komma till tals, men i övrigt så menar vi att dessa meningsskiljaktigheter ändå är något som ingår naturligt i nära relationer och som paret ändå måste hantera i samband med sin nya familjesituation. Våra informanter utgör inte någon utsatt grupp; de är fullt psykiskt tillräkneliga och deltar frivilligt i studien. Det förekom också att informanter vid intervjuens avslutande uttryckte att intervjun varit positiv genom att den gav upphov till nödvändig reflektion och diskussion.

Vad gäller den effekt vi som intervjuare har haft på våra informanter och därigenom på vårt insamlade material har vi behandlat detta i det tidigare avsnittet om metod och tillvägagångssätt vid intervjuerna⁵ och det återkommer även i analysen. Kvale (1997) belyser frågan om huruvida informanterna ska ha inflytande över tolkningen av deras uttalanden, exempelvis genom att de får ta del av texten innan den publiceras. Detta skulle dock vara tidsmässigt omöjligt inom ramen för vår c-uppsats. En annan nackdel med ett sådant tillvägagångssätt är en ökad risk för att informanterna väljer att dra sig ur eller ta tillbaka sina uttalanden. Vi har visserligen gett informanterna möjlighet att dra sig ur studien om de kommer på att de sagt något som de ångrar, men detta vill vi av naturliga skäl helst undvika. Under analysarbetet har vi kontinuerligt ifrågasatt våra tolkningar och antaganden för att minimera risken för övertolkningar.

3 Teori

Vår teoretiska förståelse baserar vi på tidigare forskning inom ämnena jämställdhet, föräldraskap och föräldraledighet. Vi har här valt ut några begrepp som vi anser vara centrala för vår studie och presenterar hur olika forskare resonerat kring dessa begrepp samt vår förståelse av dem. Detta avsnitt innehåller alltså såväl centrala begrepp som en genomgång av tidigare forskning.

3.1 Förhandling

I "The normal chaos of love" framhåller författarna att det inte är lätt att få familjelivet att fungera i vår senmoderna, individualiserade tid. Kärleksrelationen ifrågasätts på ett helt annat sätt än tidigare eftersom mannen och kvinnan inte längre behöver varandra för att klara av vardagslivet och de gamla normerna om att man måste hålla ihop familjen inte längre gäller. Kärleksrelationen vilar alltså helt på en (föränderlig) känslomässig grund. Människors behov av stabilitet och den identitet som kommer av tillhörighet har dock inte förändrats, vilket gör att den romantiska kärleken fått allt större betydelse. Förväntningarna på vad man kan få ut av kärleken har stegrats drastiskt och samtidigt har det blivit allt viktigare att hitta sig själv och uppnå sina egna drömmar. Familjelivet får inte i någon högre grad hindra detta uppnående av den egna potentialen (Beck och Beck-Gernsheim 1995).

⁵ Se 1.4.2

Samtidigt som detta har många positiva aspekter så gör det också människors liv mer komplicerat och osäkert. Nya familjeformer såsom ensamföräldern och styvfamiljen har blivit allt vanligare.⁶ Många tror att deras problem med att få familjelivet att fungera är deras privata problem och personliga misslyckanden, medan det egentligen handlar om förändringar på arbetsmarknaden, i samhällslivet och om medföljande förändringar i tankemönster och ideal. Författarna menar att samhället måste förändras på ett sätt som gör det lättare för människor att kombinera arbetsliv och familjeliv (ibid).

Även Anthony Giddens tar upp det dilemma som friheten i det senmoderna samhället för med sig; att båda parter i en relation är självständiga är idealiskt ur jämställdhetssynpunkt, men det innebär också att det blir svårt att bygga upp stabila relationer och ett fungerande familjeliv eftersom relationen närhelst någon av parterna så önskar kan avslutas (Bäck-Wiklund 2001).

Dagens familjeforskare verkar ha uppnått en samstämmighet när det gäller synen på den senmoderna familjen avseende vissa karaktäristika; familjen är en social ram kring ett individualiserat liv, familjelivet är något som ständigt måste förhandlas och medlemmarna skapar, individuellt och gemensamt, familjen samt att man genom det vardagliga livets praktik ändå skapar rutiner som ger stabilitet (ibid).

Vardagslivets utformning är resultatet av förhandlingar mellan människor. Den ökande individualiseringen ställer höga krav på att människor kontinuerligt kommer överens om hur man ska förhålla sig till sin omgivning och strukturera sitt vardagsliv. Olika definitioner av förhandling betonar olika funktioner, till exempel innehåll, resultat och identiteter (Nordenfors 2006). I förhandlingen formar individerna processen mot bakgrund av tidigare erfarenheter och med utgångspunkt i den kulturella, materiella och relationella verklighet man befinner sig. I denna process reflekterar individen över en ideal verklighet i relation till den man upplever, och bollar den egna upplevelsen mot andras upplevelser. Normer och värderingar påverkar utformningen av förhandlingarna - men också vad som inte är förhandlingsbart (ibid). Det moderna familjesystemet och föräldraskapet framstår som en förhandlingsarena med många aktörer. Fäders och mödrars utformning av föräldraskapet bör ses som en social produkt, något som hela tiden omdefinieras och omförhandlas i relation till andra familjemedlemmar (Plantin 2003). Förhandlingar försiggår både mellan föräldrarna, mellan föräldrarna och barnen samt mellan barnen i en familj. I detta samspel skapas värderingar och föreställningar om familj, föräldraskap och barndom (Nordenfors, 2006). Bland våra informanter är barnen ännu inte förhandlingspartner, men däremot av naturliga skäl närvarande i föräldrarnas tankar och förhandlingar.

I denna studie fokuserar vi förhandlingens innehåll och process. Traditionellt används förhandlingsbegreppet till förmån för förhandlingar *inom* familjen, men vi lyfter in även samspelet mellan individ/familj och samhälle. Konkret handlar detta i vår studie inte minst om arbetsgivare; ideologiskt handlar det om normer och föreställningar kring kön, föräldraskap, barn och familj som i olika grad styr människors val och sätt att handla. Familjemedlemmar "hämtar hem" och använder samhälleliga diskurser/uppfattningar om kön och föräldraskap, vilket alltså blir en del av förhandlingen såväl inom familjen som mellan familjen och samhället. Man kan med andra ord se två arenor; dels familjearenan (inbördes) och dels hur familjemedlemmarna relaterar till samhälleliga diskurser och tar dem i bruk i familjelivet. Hur individer väljer att agera kan ses som deras svar på de samhälleliga diskurser som de "hämtat hem" (Wikström 2007). Vårt fokus på förhandlingsbegreppet innebär inte att vi tar för givet att alla blivande föräldrar verkligen förhandlar om föräldradedigheten; det är för oss lika intressant att upptäcka vad som tas för givet eller framställs som självklart.

⁶ Fortfarande lever dock ca 70 % av alla barn under 21 år i en traditionell kärnfamilj. 6 % bor i en ombildad familj och 24 % bor med en förälder, majoriteten av dessa (20 %) med modern (Bäck-Wiklund och Lundström 2001).

3.2 Genus/Kön

Begreppet genus kom till för att tydliggöra att även om det biologiska könet var något av naturen givet, så var de egenskaper och förväntningar som knöts till respektive kön sociokulturella skapelser som varierade mellan olika kulturer, subkulturer och tidsepoker. Man socialiseras till att bli man eller kvinna i enlighet med de innebörder som dessa kategorier ges i det samhälle där man växer upp. Senare kom dock genusbegreppet att utsättas från kritik från två håll; dels från sociobiologer som i sin forskning anser sig bevisa att vissa egenskaper är biologiskt grundade och att naturen har gjort män och kvinnor olika, dels från queerteori där man hävdar att även kön är en sociokulturell konstruktion och att begreppet genus därför blir överflödigt. Inom queerteori fokuserar man även på hur sexualitet hänger ihop med kön och genus. Butler, en av de mest kända queerteoretikerna, framhåller att kön är en social konstruktion; genom handlingar och andra uttrycksformer, såsom tal, kläder och stil, iscensätter vi kön i vår vardag. Detta perspektiv innebär en genomgripande förändring av vårt sätt att se på och agera kön (Johansson, H 2003). Även Magnusson (2006) nämner hur idéer om kön upprätthålls genom att människor handlar i enlighet med de förväntningar som finns knutna till deras kön och hur detta handlande senare används som bevis för att det finns skillnader mellan könen.

I det senmoderna samhället skapar människor kön i spänningsfältet mellan olika diskurser. Den historiskt förankrade uppdelningen mellan män och kvinnor som olika sorters varelser med olika kompetenser reproducerar en ojämlig syn på kön som i människors medvetanden, åsikter och handlingar konkurrerar med insikten om att kön är en kulturell konstruktion och strävan att skapa jämställdhet. Ofta hyser människor motsägelsefulla och kontrasterande uppfattningar om kön (Johansson, H 2003). Kön har förvandlats till en förhandling, till något som inte kan tas för givet på förhand (Plantin 2003).

För vissa föräldrar framstår föräldraskapets könade karaktär som något självklart som det inte är önskvärt eller möjligt att förändra, medan det för andra är eftersträvansvärt att skapa nya könsneutrala föräldraroller där båda har ett helhetsansvar för barnen. Det är dock viktigt att betona att föräldraskap kan vara traditionellt könsuppdelat på olika sätt, liksom modernt könsneutralt på olika sätt. Traditionella och moderna föräldraideal existerar samtidigt och i familjen formar män och kvinnor i praktisk problemlösning det reella föräldraskapet (Magnusson 2006). Olika diskurser om moderskap och faderskap lever sida vid sida och påverkar oss, och sättet vi utformar föräldraskapet påverkar i sin tur diskurserna (Franséhn 2003). Vi har som framgår ett socialkonstruktionistiskt perspektiv på kön och föräldraskap.

3.3 Jämställdhet

Begreppet jämställdhet kan användas på olika sätt och i olika syften. I de nordiska länderna har man i högre grad än i många andra länder politiska mål formulerade som *jämställdhet mellan kvinnor och män*. Samtidigt som i stort sett alla politiker säger att de vill främja jämställdhet, är det tydligt att de menar olika saker med ordet beroende på politisk hemvist. Nordiska genusforskare har pekat på de otydligheter som de olika användningarna skapar, och hur de skapar utrymme för kryphål och undanflykter (Magnusson 2006).

Företrädare för ett särartsfeministiskt perspektiv menar att jämställdhet inte innebär att man bör sträva efter en likhet mellan kvinnor och män på olika områden, utan att det specifikt kvinnliga ska uppvärderas. Genom att uppmärksamma det man anser vara kvinnliga egenskaper och kompetenser, exempelvis omsorgsförmåga, blir kvinnor enligt detta synsätt likvärdiga och jämställda med män. Denna inriktning kallas ibland livmodersfeminism (Gemzöe 2002).

När vi i denna studie använder begreppet jämställdhet gör vi det utifrån ett likhetsperspektiv. Det utgår från tanken om att skillnaderna mellan män och kvinnor är ett resultat av socialisation. Kvinnor och män bör därför ha samma möjligheter och rättigheter.

3.4 Makt

Makt är en viktig hierarkiseringsprincip, och begreppet makt har traditionellt en stark anknytning till män och manlighet, medan kvinnlighet förknippas med underordning, beroende och brist på makt. Forskare med ett könsperspektiv använder begreppet ekonomisk makt för att analysera mäns makt i familjen, där män antas ha den ekonomiska makten genom att de har högre inkomst än kvinnor (SOU 1998:6). Den ekonomiska resursfördelningen i familjer och den medföljande frågan om ekonomiskt beroende respektive oberoende, ser vi som relevant för vår studie inte minst för att det är en vanlig förklaringsmodell till den ojämna fördelningen av föräldraledigheten. Diskurser om ekonomins faktiska betydelse i detta sammanhang återkommer vi till i analysen⁷. Enligt vår mening är det emellertid även relevant att tala om klass eller socioekonomisk status när det gäller ekonomisk makt, i synnerhet på strukturell nivå. Enligt Bourdieu kan klass beskrivas som dels en materiell verklighet, dels en kulturell och social sfär som har inverkan på människors beteenden och vanor (Carle 2003). Vi nämner klassbegreppet kort här eftersom vi finner det oundvikligen sammankopplat med makt, men det utgör ingen central utgångspunkt i vår analys.

När det handlar om omsorgen om barn i allmänhet och föräldraledighet i synnerhet, finns även andra intressanta aspekter av makt att resonera kring. Omsorg om barn är i vår kultur ett område där kvinnor generellt har det största ansvaret och lägger ner mest tid. Kvinnor anses också ha *tolkningsföreträdare* på detta område (Bekkengen 2002), vilket vi antar kan bli problematiskt åtminstone i familjer där det finns en strävan efter ett likvärdigt och jämställt föräldraskap. Kanske kan denna föreställning om mammans tolkningsföreträdare förstås som ett sätt att upprätthålla en maktbalans i de fall där mannen har de största ekonomiska resurserna i familjen.

De flesta som intresserat sig för makt i heterosexuella parförhållanden fokuserar på ekonomisk makt och fördelningen av hushållsarbetet. I sin bok "Det kallas kärlek" ställer Carin Holmberg (1993) den känslomässiga aspekten i centrum. Hon försöker visa hur män och kvinnor i kärleksrelationer befäster patriarkatet genom att kvinnorna ger mer kärlek och omtanke än vad männen gör. Resultatet har hon kommit fram till genom att bland annat jämföra hur ofta kvinnorna respektive männen bland hennes informanter gör så kallade rollövertaganden, det vill säga tar den andres perspektiv på bekostnad av sitt eget vilket leder till ett asymmetriskt maktförhållande (ibid). Man kan ifrågasätta hur Holmberg analyserat sitt material; det är otydligt hur hon gått till väga och vi tycker också att hon ger intryck av att vara partisk i sin tolkning. Trots eventuella invändningar finner vi begreppet "rollövertagande" intressant för vår studie. Även fokuseringen på den känslomässiga aspekten av parrelationer är enligt vår mening ett viktigt bidrag till forskningen om jämställdhet.

⁷ Se 2:1

4 Resultat och analys: diskurser om föräldraledighet, föräldraskap och jämställdhet

Här visar vi på överensstämmelser och diskrepanser mellan empirin och det övriga materialet. En central fråga till våra informanter var vilka faktorer de ansåg vara viktiga för uppdelningen av föräldraledigheten. De svar vi fick ligger till grund för hur vi strukturerat temaindelningen i analysen. Detta innebär till exempel att vi under temat ”ekonomins betydelse” redovisar våra informanternas olika sätt att tala om ekonomins betydelse för föräldraledigheten, och speglar dessa bilder mot diskurser i forskning och media. Vi vill återigen poängtera att de olika ståndpunkterna från forskning och media i analysen endast behandlas som olika sätt att framställa verkligheten, inte som fakta. Under vissa teman visar vi på diskurser från samtliga typer av material, medan vi i andra fall exempelvis inte kunnat skönja någon diskurs på ämnet inom forskningen, men däremot i medias rapportering och hos våra informanter.

4.1 Ekonomins betydelse

4.1.1 Ekonomin är av avgörande betydelse

Intervjuare: *Så vilken skulle ni säga är viktigast, är det ekonomin eller är det att du måste tillbaka till heltidsstudier sen?*

Han: *”Det är väl ekonomi.”*

Hon: *”Jag tror vi hade...nej jag hade nog tänkt att vi kunde gjort annorlunda om det hade...ja jag är inte säker men...om jag inte hade haft praktik på heltid till hösten, då kan det hända att vi hade delat på det, jag vet faktiskt inte. Men nu blir det ju inte så.”*

Han: *”Nej jag hade nog sagt ekonomin. Det är ju en väldigt stor grej, det är ändå...jag menar hon kan va hemma och ändå få mer pengar för det, då måste man ju...det känns som man måste haka på det (skratt).”* (Man, transportsektorn; kvinna, universitetsstudier)

Detta par skulle komma att få bättre ekonomi under kvinnans föräldraledighet än då hon studerade, eftersom hon skulle få föräldrapenning baserad på en tidigare heltidslön. Därför skulle hon förmodligen ta ut alla föräldrapenningsdagar utom de 60 ”pappadagarna”. Detta par skulle tjäna mycket ekonomiskt på att kvinnan tog ut så gott som all föräldrapenning. De uppgav därför att ekonomin hade stor betydelse för fördelningen av föräldraledigheten, även om det rådde delade meningar om hur stor roll ekonomin hade spelat om kvinnans studiesituation hade sett annorlunda ut.

Flertalet av våra informanter ansåg att ekonomiska ställningstaganden kan vara viktiga vid fördelningen av föräldraledighet, men att det hade större betydelse för andra än för dem själva:

”...det får ju en ekonomisk konsekvens. Det får ju det för alla, men det kan ju ha mer eller mindre betydelse. (...) ...det är jättemånga som flyttar till hus och plötsligt köper två bilar och...då blir ju den här ekonomiska faktorn väldigt viktig.” (Kvinna, ekonom)

Denna kvinna associerar här till ökade utgifter, som hon antar kan göra att man väljer att den som tjänar mest fortsätter arbeta. Här kan man påminna sig om att även om det är stor skillnad i mäns och kvinnors uttag av föräldrapenning även bland ekonomiskt välbeställda, så är det

ändå jämnare fördelning i denna grupp. En annan informant såg istället problemet med låga inkomster:

”Men jag tycker inte man ska tvinga folk att ta hälften hälften, utan...det handlar ju om ekonomi också. (...) Eller för oss hade det vart så i alla fall.” (Man, transportsektorn)

Båda ovanstående informanter menade alltså att ekonomin kan ha betydelse för hur man väljer att fördela föräldraledigheten mellan sig, men de visar här på olika utgångspunkter för det ekonomiska argumentet.

Många aktörer inom framför allt politiken anger att ekonomin spelar den avgörande rollen för föräldrars uttag och fördelning av föräldrapenningsdagar. TCO har i en granskning av pappaledigheten beräknat att det kommer att dröja till år 2023 innan pappor tar ut lika mycket föräldraledighet som mammor. Orsaken till den ojämna fördelningen anses vara inkomstskillnader – eftersom män i allmänhet har högre inkomster än kvinnor, överlåter pappor ofta större delen av sina föräldrapenningsdagar på mammorna. Även om detta sker i allt mindre omfattning, är skillnaderna fortfarande stora. Den borgerliga alliansregeringen har meddelat att man ämnar införa en jämställdhetsbonus⁸, som enligt jämställdhetsminister Nyamko Sabuni (fp) är en av flera reformer som kommer att påskynda processen med att jämna ut fördelningen av föräldraledigheten (GP, Holender 2007). En annan ekonomisk reform är höjningen av inkomsttaket i föräldraförsäkringen. Taket höjdes 1 juli 2006, med det uttalade syftet att få män att ta ut en större andel av föräldraledigheten, då män oftare har löner som överstiger det tidigare taket (RFV 2006). Intressant att notera i sammanhanget är att takhöjningen har betydelse endast för höginkomsttagare – vilka redan nu är den grupp som har jämnast fördelning av föräldraledigheten.

Ett återkommande tema bland våra informanter var att ekonomin visserligen hade betydelse på så sätt att man gärna ville känna till de ekonomiska konsekvenserna av olika sätt att fördela föräldraledigheten, även om det inte hade avgörande betydelse:

Han: *”Det är egentligen inte jätteviktigt för oss. Det är mest sådär att...alltså man vill ju...ha kontroll över situationen, veta vad...olika val kommer att innebära.”*

Hon: *”Jag tror att...det har varit väldigt viktigt för dig, innan. Men att man kanske uppskattar och värderar att kunna...vara tillsammans med sin familj och sitt barn...mer än dom där extrapengarna.”* (Man, konsult; kvinna, resesäljare)

Det kan påpekas att det faktum att majoriteten av våra informanter är högavlönade sannolikt inverkar på deras inställning. Ovanstående par var så gott som överens om ekonomins betydelse, men det förekom också att man inom paret lade olika stor vikt vid ekonomin:

Hon: *”Det är klart att det...spelar in liksom. Absolut!”*

Han: *”Men det får ju inte spela för stor roll, det...eller...vi överlever alltid på nåt sätt...det ska ju inte hindra mig från att va ledig...att vi får mindre pengar, det tycker jag inte.”*

(Kvinna, hovmästare; man, kock)

Detta par hörde inte till de mest högavlönade men hade relativt lika inkomster och ansåg inte att ekonomin hade någon avgörande betydelse för hur de valde att lägga upp sin

⁸ Jämställdhetsbonusen innebär att den förälder som har lägst inkomst får en skattereduktion med 3.000 kr per månad när personen börjar arbeta heltid efter föräldraledigheten och den andra föräldern tar ut föräldraledighet (www.maktskifte06.se 2007). I januari 2007 stod det klart att denna reform inte kan utlovas detta år utan kommer att dröja (www.svt.se/nyheter 2007).

föräldraledighet, även om kvinnan menade att den spelade viss roll. De planerade att dela upp föräldraledigheten så gott som lika.

Man kan se en viss överensstämmelse mellan våra informanternas perspektiv och den offentliga diskursen om att ekonomin är en betydelsefull faktor för fördelningen av föräldraledigheten. Nedan visar vi dock på en motdiskurs när det gäller ekonomins inverkan.

4.1.2 Ekonomins betydelse är överdriven

”Det känns inte som att den [höjningen av taket] kommer leda till att den som har mest betalt stannar hemma så mycket mer, så. (...) Bättre att man ändrar lönerna, så är inte det ett problem sen liksom, istället för att föräldraförsäkringen ska...bidra till att ändra på fördelningen.” (Man, marknadschef)

Denna informant och hans sambo lade ingen särskild vikt vid ekonomin då de diskuterade föräldraledigheten. Mannens företag hade en extraförsäkring som innebar att de täckte upp för den summa som översteg inkomsttaket i föräldraföräkringen; han skulle alltså få 80% av hela sin lön trots att den översteg taket. Detta såg paret som en bonus men menade att det inte hade betydelse för hur de delade upp föräldraledigheten. Vad gäller möjligheten att med styrmedel inom föräldraförsäkringen främja ett mer jämställt uttag menade mannen i citatet ovan att man kanske istället borde utjämna inkomstskillnaderna mellan könen, om det nu är så att ekonomin har betydelse.

Politiska åtgärder som höjningen av taket i föräldraförsäkringen förutsätter att ekonomiska faktorer är avgörande för fördelningen av föräldraledigheten. Bekkengen menar att många föräldrar visserligen betonar ekonomins betydelse för uppdelningen, vilket ofta resulterar i att mamman tar ut en större del av föräldraledigheten. Denna uppdelning är dock i praktiken inte alltid den ekonomiskt mest lönsamma - delad föräldraledighet och delad nedgång i arbetstid kan vara positivt för bådass ekonomi (Bekkengen 2002). Det är svårt att veta varför de föräldrar som betonar ekonomins betydelse ändå inte alltid väljer det ekonomiskt mest lönsamma alternativet. Bekkengen menar att familjer där kvinnan har högsta inkomsten gör paret ändå inte något totalt rollbyte, vilket skulle tyda på att ekonomiska skäl är synnerligen könsmärkta. Det ekonomiska argumentet kan enligt detta perspektiv betraktas som en metafor i syfte att befästa män som huvudförsörjare (ibid). Bekkengen menar alltså att det är traditionella föreställningar om könsroller som till stor del styr uppdelningen av föräldraledigheten.

I en artikel i Göteborgs-Posten pekar man också på att föräldrapar inte alltid handlar ekonomiskt rationellt. Med beräkningar av exempelfamiljers ekonomi vid olika uttag av föräldraledighet visar man att många familjer i själva verket skulle tjäna ekonomiskt på att den förälder som tjänar mest är föräldraledig. En möjlig förklaring till den ”oekonomiska” uppdelningen anges vara att föräldrarna gör uppdelningen utifrån traditionella mönster utan att ta reda på vad som i praktiken är mest ekonomiskt fördelaktigt (GP, Lerneby 2007).

Man skulle kunna tänka sig att höjningen av inkomsttaket i föräldraförsäkringen kan ha inverkan på mäns uttag av föräldrapenning, men Försäkringskassan rapporterar efter en preliminär utvärdering att höjningen hittills inte haft någon märkbar effekt. Niklas Löfgren som är analytiker på Försäkringskassan menar i en intervju i Göteborgs-Posten att det ännu är för tidigt att dra slutsatser och svarar på frågan om han tror att ersättningsnivåerna verkligen har effekt på fördelningen:

”Ja, vi vill ju tro det. Men det är lite tidigt att säga. Minst ett år bör det ha gått innan vi kan säga om det har haft effekt.” (GP, TT 2007)

Försäkringskassan håller som synes fast vid perspektivet att ekonomin är avgörande för fördelningen av föräldraledigheten, trots att de inte fått några sådana indicier.

4.1.3 Sammanfattning

Vi har i vårt material hittat två diskurser om ekonomins betydelse. Den ena handlar om att ekonomin är den avgörande faktorn för hur föräldrar fördelar föräldraledigheten. Enligt den andra diskursen är det i hög grad andra faktorer som avgör. Bland våra informanter dominerar den senare diskursen då de planerar för fördelningen av föräldrapenningen.

4.2 Arbetsmarknadens inflytande

Enligt Beck och Beck-Gernsheim finns en inbyggd konflikt mellan de krav som arbetsmarknaden ställer på individen och de krav som familjelivet innebär (Beck och Beck-Gernsheim 1995). Även inom mediedebatten framstår detta som ett allmänmänskligt problem i det senmoderna samhället; att få tiden att räcka till för både arbete och familj. Lagar har stiftats för att möjliggöra människors reproduktiva arbete samtidigt som de är en del av arbetslivet. Trots dessa politiska åtgärder verkar det fortfarande finnas svårigheter med att få ihop "vardagspusslet". Under denna rubrik undersöker vi olika diskurser om arbetsmarknadens inflytande på fördelningen av föräldraledigheten.

4.2.1 Föräldraledighet – en självklar rättighet

"Det är inga problem. Inga problem, han har själv ganska...små barn, så... vi kommer jättebra överens." (Man, transportsektorn)

"Mina är jätteförstående. Min arbetsplats är liksom...två av tre delägare har små barn själva, och det är inget konstigt utan väldigt så...öppet och...bra klimat." (Kvinna, projektledare)

Våra informanter berättade om olika reaktioner från sina arbetsgivare när de berättade att de skulle få barn och ville vara föräldralediga. Vissa chefer uttalade sig odelat positivt, vilket informanterna verkade sätta i relation till att cheferna själva hade små barn, som i citaten ovan. Dessa informanter menade följaktligen att det inte fanns några hinder för deras föräldraledighet som kunde relateras till arbetsgivarens attityd. Det vanligaste var dock att tala om föräldraledigheten som en rättighet, men att det inte var självklart att kunna utnyttja den riktigt som man själv önskade.

Bekkengen framhåller att det finns en föreställning om att ett hinder för mäns uttag av föräldraledighet är att arbetsgivare, speciellt i den privata sektorn, är negativt inställda. Hon pekar på studier som visar att majoriteten av de män som varit föräldralediga i själva verket inte haft några arbetsplatsrelaterade problem och att mäns farhågor rörande arbetsgivares negativa inställning är överdrivna. Bekkengen påpekar vidare att för kvinnors del är arbetsgivares negativa inställning till föräldraledighet inbyggd redan när de söker sig ut på arbetsmarknaden (Bekkengen 2002).

Samtliga av våra informanter var medvetna om sina rättigheter gentemot arbetsgivaren när det gällde föräldraledighet. Samtidigt gjorde de uttalanden som uttryckte förståelse för de

problem som deras föräldraledighet kunde medföra för arbetsgivaren. Det förekom att man uttryckte förvåning över att begäran om föräldraledighet hade mottagits så väl:

”Ja min tog det väldigt bra...och sa att vi kommer att anpassa oss efter dina behov...det var ju väldigt skönt att höra...så att man inte fick det här...”jaha, du kanske ska byta arbetsplats nu då.” För det är väl inte jättepositivt att ha barn...i den här branschen. Från tidigare arbetsplatser har jag ju...har dom i stort sett blivit lite småsura ifall nån har blivit gravid. Det blir en merkostnad för företaget och...man kan inte lita på att dom kommer [till jobbet] till hundra procent...” (Man, kock)

Denna man har alltså erfarenhet från tidigare arbetsplatser där kollegor som begärde föräldraledighet bemöttes på ett negativt sätt. Kvinnans i detta par uppgav att hennes också hennes chef varit tillmötesgående då hon informerat honom om sin graviditet och förestående föräldraledighet. Chefen hade också tipsat henne om hur de kunde turas om att arbeta dagtid respektive kvällstid och på så sätt låta barnet vara hemma längre. Det faktum att chefen gav råd om schemaläggning kan tyda på att han trots en välvillig inställning ändå använde sin makt som arbetsgivare till att styra kvinnans föräldraledighet i en riktning som passade arbetsplatsen.

4.2.2 Föräldraledighet – en individuell förhandling

Intervjuare: *”Vilken skulle ni nu säga är den viktigaste faktorn för hur ni fördelar föräldraledigheten?”*

Han: *”...hade vi båda haft heltidsjobb där bådas chefer hade sagt att ni får börja (föräldraledigheten, vår anmärkning)...precis när ni vill, då hade man kunnat ta ett beslut att nu tar vi nio månader var eller vi kör ett år respektive sex månader.”*

Hon: *”Mm. Men så kan ju jag göra”.*

Han: *”Ja, exakt, men just i vårt fall så kan du göra det men inte jag. Jag kommer ju hamna på ett projekt då och det är klart att...då försvinner ju inte jag tre veckor innan projektet är slut, om jag har vart där ett halvår. Så svaret på frågan borde vara...praktiska skäl då.”*

Intervjuare: *Arbetspraktiska skäl?*

Han: *”Ja. (...) Även om jag säkert kan forcera att nu...nu går jag, men oftast så gör man ju inte det utan det...är bra om det stämmer in.” (Man, konsult; kvinna, resesäljare)*

Mannen i dialogen ovan var anställd på heltid med tillägget ”overtime expected”. Han hade fått kämpa i åtta månader för att få igenom kravet att slippa flygpendla nu när han skulle bli förälder. Han planerade att vara föräldraledig men trodde att företagsledningen skulle be honom att söka sig ett annat jobb om han ställde för höga krav, exempelvis att helt slippa övertid eller att få arbeta deltid, trots att han visste att han hade rätt till detta. Detta par ansåg först samstämmigt att de inte ville anpassa sin föräldraledighet till arbetsgivaren. Senare menade de dock att framför allt mannens anställningsförhållanden skulle komma att påverka fördelningen.

Arbetsbelastning och/eller anställningsvillkor hade enligt våra informanter ingen påverkan på beslutet att överhuvud taget ta ut föräldraledighet. Däremot kunde det vara avgörande för när man påbörjade eller avslutade sin ledighet (och därmed längden på ledigheten) eller vilken dag man valde att ta ledigt om man skulle vara ledig en dag i veckan. En undersökning av Svenska Civilingenjörsförbundet visar att nästan varannan kvinna och var fjärde man anser att både lön och karriär påverkas negativt av föräldraledighet. Vid ett seminarium i Göteborg fick unga akademiker i enlighet med detta antagande vägledning i hur

de bäst skulle njuta av sin föräldraledighet utan att riskera negativa konsekvenser. Framför allt handlade råden om att ha framförhållning, att vara tydlig med vad man står för, och inte minst vara synlig för arbetsgivaren även under ledigheten (GP, Larsson 2006). Enligt denna diskurs ses med andra ord föräldraledigheten inte som någon självklar rättighet som man kan utnyttja utan att riskera negativa konsekvenser. Vi vet inte om utsagorna i den nämnda undersökningen grundade sig på konkreta upplevelser i samband med föräldraledigheten, eller om det rörde sig om *förmodade* konsekvenser av en längre frånvaro från arbetsplatsen. Sådana antaganden skulle i så fall kunna ha samband med arbetsbelastning och andra arbetsförhållanden, vilket vi återkommer till nedan.

Perspektivet att föräldraledigheten delvis handlar om förhandling med arbetsgivaren eller att man på olika sätt anpassar sig till arbetsgivarens uttalade eller outtalade förväntningar var vanligt även bland våra informanter. Även om de kände till sina rättigheter i fråga om föräldraledighet, så fanns ett antagande om negativa attityder hos arbetsgivaren och en förståelse för de besvär det kan innebära för arbetsgivaren när anställda får barn. Detta baserades ibland på explicita uttalanden eller krav från arbetsgivarens sida, och ibland handlade det om att man själv ansåg sig behöva kompromissa med sina önskemål om föräldraledighet på grundval av rådande arbetsförhållanden och outtalade förväntningar.

"...den tyska chefen tror jag inte är riktigt medveten...jag har pratat med honom ett par gånger, men när det väl...om ett år då när det väl kommer hända, så kommer han att...antagligen brisera, tror jag." (Man, marknadschef)

Denne man arbetade på en mansdominerad arbetsplats där få av kollegorna tog ut någon längre föräldraledighet. Själv planerade han att vara hemma i ungefär ett halvår, men verkade dra sig något för att meddela beslutet till sin högsta chef. Chefen över företagets svenska avdelning var däremot mer positivt inställd, enligt mannen.

En kvinna berättade att hennes chef hade ställt kravet att hon ska ta ut sin föräldraledighet i ett sträck istället för att dela upp den på två perioder, vilket annars hade varit en bra lösning för henne och hennes man:

"Jag har ju laglig rätt att göra det men...det handlar ju om att man ska vara där och jobba där sen också och alltså...det är en sak vad som står i teorin och en annan sak vad som...funkar." (Kvinna, ekonom)

Att trycka på betydelsen av arbetssituation, anställningsvillkor och arbetsgivarens attityd förekom både bland par som planerade att dela föräldraledigheten relativt lika mellan sig och för de par där mannens andel av föräldraledigheten skulle bli betydligt mindre.

En av de aspekter vi ämnade undersöka var förekomsten av asymmetriska maktförhållanden. Carin Holmberg använder sig i sin forskning av begreppet asymmetriska rollövertaganden, vilket hon menar kan visa om en person är eller hamnar i ett underläge gentemot sin partner (Holmberg 1993). Holmberg använder detta begrepp för att analysera makt i parförhållanden, men vi har funnit att det kan även appliceras på relationen mellan arbetstagare och arbetsgivare. Ett återkommande tema bland våra informanter var att de levde sig in i de besvär deras planerade föräldraledighet kunde orsaka deras arbetsgivare. Detta kan tolkas som ett rollövertagande gentemot arbetsgivaren, som ju befinner sig i en maktposition i förhållande till sina anställda. Detta tyder på att informanterna gör ett antagande om att arbetsgivare är, om inte negativa, så åtminstone inte odelat positiva till anställdas föräldraledighet. Förmodandet om att en föräldraledighet är något negativt för chefen antar vi kan innebära att man blir benägen att försöka gottgöra detta genom att anpassa sin föräldraledighet så att den medför så få negativa konsekvenser som möjligt för arbetsplatsen.

Vi såg också exempel på att man satte sig in i kollegors situation då det blev aktuellt med föräldraledighet. En man som arbetade på ett företag med extremt hög arbetsbelastning var medveten om att föräldraledighet inte var populärt hos företagsledningen, och menade att det även tog emot att meddela sina kollegor att han skulle vara föräldraledig, även om det endast rörde sig om en dag i veckan:

”... i och med att vi har så mycket att göra så är detta egentligen inget dom vill höra talas om på jobbet. Dom är ju jättegglada, men alla vet ju att det kommer att innebära mer jobb för dom så att säga. Vi ligger så på gränsen och det är maxuttag på alla övertidstimmar och... (...) Vi jobbar lite i par, i grupper om två och två sådär, och han jag jobbar med han tyckte ”ååh ska du vara pappaledig nu”, han ligger redan på gränsen liksom, och han vet ju att det är han som åker på den här arbetsbelastningen då va.” (Man, ingenjör)

Man kan tänka sig att arbeten som är organiserade så att man blir outhärlig och/eller har en hög arbetsbelastning kan skapa skuld känslor för den som planerar att vara föräldraledig.

Nära 3,5 miljoner föräldrapenningsdagar fryser inne årligen på grund av att de inte tas ut, enligt Försäkringskassans statistik, och siffran är stigande. TCO:s ordförande Sture Nordh är inte förvånad över detta faktum. Han förklarar detta med pressande situationer på många arbetsplatser; mager bemanning och minskad benägenhet att ta in vikarier ökar kraven på de anställda att antingen vara på jobbet eller jobba hemma. För att motverka detta menar TCO att man bör gå igenom arbetsorganisationen och policyn på arbetsplatserna för att upptäcka vilka mönster som finns (GP, Björklund 2006).

I vårt intervju material kunde vi se att det framför allt var männens arbetsförhållanden som angavs som viktiga för fördelningen av föräldraledigheten. Resultatet blev att deras föräldraledighet skulle komma att bli kortare än vad informanterna menade hade varit fallet med andra förutsättningar. Det fanns även kvinnor som kände att de fick anpassa sig till arbetsgivares villkor; både egna arbetsgivare och respektive partners arbetsgivare. Detta ledde i vissa fall till mer eller mindre intensiva diskussioner och förhandlingar inom paret. Vi tycker oss i parens berättelser om arbetslivet se att olika diskurser om arbetsgivares inflytande samexisterar och ger upphov till motstridiga tankar och resonemang. Medvetenheten om ens rättigheter och önskan att sätta barnets och familjens bästa i främsta rummet fick ibland stå tillbaka för den diskurs som innebär att föräldraledigheten är något man förhandlar om med arbetsgivaren. Detta kan ses som konflikter mellan engagemang i familjelivet och förväntat engagemang i arbetet. Beck och Beck-Gernsheim (1995) analyserar hur förändringar inom arbetsmarknaden lett fram till en förändring i attityder och värderingar där individualism blivit ett honnörsord. Många tror att deras problem med att få familjelivet att fungera är deras privata problem och personliga misslyckanden, medan det egentligen handlar om förändringar på arbetsmarknaden och i samhällslivet och om medföljande förändringar i tankemönster och ideal (ibid).

4.2.3 Sammanfattning

Vi har här visat på två diskurser om arbetsmarknadens inflytande på hur föräldrar fördelar ledigheten mellan sig. Den första kallar vi en rättighetsdiskurs, som innebär att föräldrar fritt kan välja hur de vill ta ut sin ledighet oberoende av arbetsförhållanden. Det andra perspektivet väljer vi att kalla för en individuell förhandlingsdiskurs. Trots lagliga regleringar om rättigheter i samband med föräldraledighet och diskrimineringslagstiftning, får enskilda enligt denna diskurs ta smällen för en förändrad struktur och hårdare villkor på arbetsmarknaden. Våra informanter var medvetna om sina rättigheter, men majoriteten av dem gjorde uttalanden

som tydde på att även den individuella förhandlingsdiskursen påverkade deras fördelning av föräldraledigheten.

4.3 Föräldrafunktionen – könad, neutral eller både och?

En central utgångspunkt för denna studie är ett socialkonstruktionistiskt synsätt på kön och föräldraskap. Vi menar att föräldrarna gör kön socialt exempelvis genom att tala om att mannen nog kommer att göra mer aktiviteter med barnet eller att mamman är viktigast under den första tiden. För vissa föräldrar framstår föräldraskapets könade karaktär som något självklart som det inte är önskvärt eller möjligt att förändra, medan det för andra är eftersträvansvärt att skapa nya könsneutrala föräldraroller där båda har ett helhetsansvar för barnen. Föräldraskap kan emellertid vara traditionellt könsuppdelat på olika sätt, liksom modernt könsneutralt på olika sätt (Magnusson 2006). Olika diskurser om moderskap och faderskap lever sida vid sida och påverkar oss, och sättet vi utformar föräldraskapet påverkar i sin tur diskurserna (Franséhn 2003). Detta har vi tidigare tagit upp som teoretiska utgångspunkter för vår studie.

Inom detta tema var det särskilt problematiskt att sortera in citat från informanterna i underrubriker, då de ofta ger uttryck för olika diskurser samtidigt i sina utsagor.

4.3.1 Könet föräldraskap

”Jag tycker ju att mammans funktion i början är, såklart om man kan, amma. Man är ju...ja mamman är ju den som kanske blir mest viktig kanske dom...första månaderna... av naturliga skäl. Sen tror jag ju att kanske efter sex månader så blir ju pappan...får den ju en mer betydande roll” (Kvinna, resesäljare)

Kvinnan i ovanstående citat hänvisar till biologiska förutsättningar, men menar att föräldrarnas olika funktion senare inte behöver ha att göra med kön. Samtliga informanter gav bilden av att det *naturliga* är att mamman är hemma den första tiden, med tanke på amningen. Böcker som vänder sig till blivande föräldrar, exempelvis ”Mammapraktika”, beskriver ofta pappans roll under den första tiden av barnets liv som något av en ”butler” som får uppgiften att stödja mamman genom att utföra praktiska sysslor. Hans relation till det späda barnet går alltså enligt detta synsätt genom mamman (Söderberg 2003)

Under hela 1900-talet har psykoanalytisk teori fokuserat mycket på relationen mellan föräldrar och barn. Speciellt stor betydelse har tillmätts modern och hennes ansvar för att det lilla barnet ska utvecklas till en känslomässigt hel individ. Melanie Klein som fortfarande har ett omfattande inflytande inom psykoanalysen betonade moderns viktiga funktion som barnets första kärleksobjekt. För att barnet ska kunna utveckla hela objektrelationer krävs att modern förmår uppfatta och svara an på barnets signaler. Även andra teoretiker på området, såsom Bowlby och Winnicott, har bidragit till den starka moderscentrering som kännetecknar traditionell psykoanalytisk teoribildning (Franséhn 2003). Inom anknytningsteorin har man exempelvis länge talat om modern som *primär omsorgsgivare*. Hon är barnets första och viktigaste anknytningsperson, medan fadern kan bli den sekundära omsorgsgivaren (Broberg et al 2007).

Denna psykoanalytiskt grundade diskurs har nått ut till allmänheten exempelvis genom populärpsykologisk litteratur, massmedia och barnavårdscentraler (Franséhn 2003). Könsarbetsdelningen under 1900-talet, där mannen varit familjeförsörjare och kvinnan

ansvarat för hem och barn, har sannolikt legat till grund för utvecklingen av denna diskurs (ibid).

Ett aktuellt exempel på den utbredda moderscentreringen finner vi i en artikel i Göteborgs-Posten, vilken behandlar frågan om apatiska flyktingbarn. Göran Bodegård, överläkare på Barn- och Ungdomspsykiatri i Stockholm, redovisar en uppföljning av flyktingbarn med svåra uppgivenhetssymtom:

”Nu går vi vidare med en undersökning av varför inte andra barn med liknande erfarenheter drabbats. Vi vill också ta reda på hur deras mödrar klarat flykten till Sverige, hur kapabla de varit att fungera som mammor.” (GP, Johansson 2007)

Bodegård nämner inte pappornas föräldraförmåga i sammanhanget, utan verkar utgå från att det är mammans beteende som kan ha betydelse för barnens psykiska hälsa.

Medan våra informanter generellt ansåg att mamman på grund av amningen var viktigast under de första månaderna, gick tankarna isär om mannens roll under samma tid. Det förekom att man relaterade till vänners utsagor om mannens roll, som gick ut på att pappan kunde ”glömma att få en relationen med barnet de första månaderna”. Vissa av informanterna menade att det bara är för mannen att bida sin tid och koncentrera sig på att vara ett stöd för mamman, medan andra ansåg att det var möjligt och önskvärt att även pappan tidigt fick en nära relation till barnet. Återkommande under intervjuerna var att de blivande föräldrarna till en början var ense om att man kunde fylla samma funktion för barnet förutom amningen. Senare kom många in på att deras skilda intressen kunde ha betydelse, som kvinnan i det inledande citatet.

I samma intervju kom vi in på kvotering av föräldraledigheten, och då uppstod en intressant ordväxling mellan denna informant och hennes man. Kvinnan ger uttryck för ett traditionellt perspektiv på moderskap och faderskap, medan mannen ser ett problem i den traditionella diskursen. Han tycker sig se att kvinnor ibland anser sig ha beslutanderätt över föräldraledigheten och omsorgen om barnet:

Hon: ”- Jag tror alltid det kommer vara majoritet...mer kvinnor som kommer vara hemma längre tid. Och det tror jag är... gammalt, att det alltid varit så, att män inte har vart hemma så mycket.”

Han: ”- Där har jag faktiskt en annan åsikt, jag tror att...det kan va det här med...kvinnan tar ju alltid...”

Hon: ”- Omhändertagandet?”

Han: ”- Nej, men tar första beslutet på nåt vis. För att man är mor och ska amma. Ungefär som det du påminde mig om förut, att du ska vara hemma ett år och jag ett halvår. Där kan ju...dels så kanske det är större delen av männen som tycker att ”vad bra, då fortsätter jag med vad jag gör.” Karriär eller vad det kan vara. Det kanske är få som säger att ”nej men nu ska jag va hemma mina nio månader och så får du va hemma dina nio månader.” (...) Och det är det jag menar, att det är lätt att det här gamla...att det ligger i vårt arv eller nånting, att det blir en förevändning. (Kvinna, resesäljare; man, konsult)

Mannen anspelar här på en föreställning om ”den egoistiska mamman” vilken kan ses som en deldiskurs inom det traditionella perspektivet på föräldraskap som könat. Bekkengen menar att det finns ett visst stöd för föreställningen om att kvinnor inte gärna vill dela med sig av föräldraledigheten med mannen (Bekkengen 2002). Enligt Kvinnomaktsutredningen kan pappornas blygsamma andel av föräldraledigheten till viss del vara ett resultat av en sådan maktutövning från kvinnornas sida. En studie inom ramen för nyss nämnda utredning visade att kvinnorna gärna ville vara hemma med barnen under deras första år. En stor majoritet

uttryckte samtidigt att det är bra för barnet om också pappan är hemma en längre tid. Bara en fjärdedel av dessa mammor önskade emellertid att pappan hade tagit ut fler dagar än han gjorde, medan 40% av männen önskade att de hade tagit ut fler dagar (SOU 1998:6). Engström m.fl. framhåller i studien "Maternal Addiction To Paternal Leave" att det har visat sig att män är mindre nöjda med den ojämna fördelningen än kvinnor. När kvinnorna tillfrågades om den huvudsakliga anledningen till att de tog ut merparten av ledigheten, var det vanligaste svaret att det var deras egna önskemål som styrde (Engström et al 2006).

Bilden av faderskap inom diskursen om det traditionella könade föräldraskapet innebär att mannen har en viktig funktion att fylla för sitt barn, men denna är dock annorlunda än mammans roll. Medan mamman står för närhet, mat och trygghet förväntas pappan sätta gränser, förmedla normer och värderingar samt ta med barnet ut i världen. Den traditionella pappan skall också stå för fysisk aktivitet, framförallt i relation till sina söner (Johansson, T 2003). Avsaknaden av en sådan pappa anses enligt detta synsätt vara en stark riskfaktor för ungdomsbrottslighet. Enligt Helena Johansson återfinns ofta detta perspektiv implicit i socialtjänstens insatser för struliga tonårskillar. De anses vara i behov av positiva manliga förebilder (Johansson, H 2003).

Även de av våra informanter som gav uttryck för ett mer eller mindre traditionellt perspektiv på föräldrarnas respektive funktioner, svarade först spontant att barnet skulle komma att få samma relation till dem båda; det vill säga det var ingen skillnad på vad barnet kunde få av var och en av dem känslomässigt. Sedan kom de emellertid in på att deras skilda intressen kan innebära att de delvis får olika funktion för barnet. En manlig informant avvek från detta mönster genom att genomgående hävda att det är bra och naturligt att mamman och pappan är olika och gör olika saker med barnet, vilket också skapar olika relationer till barnet. Han betonade dock att han för den sakens skull inte nedvärderade sin egen funktion eller såg barnets relation till mamman som viktigare. Enligt denna informant hade det ingen betydelse för relationen till barnet om man var föräldraledig eller ej. Denna åsikt verkade komma som en överraskning för hans sambo och ledde till en livlig diskussion:

Hon: *"För min del kan jag väl inte svara så mycket annorlunda (skratt) när man läser till socionom...nej men det spelar väl ingen roll om det är mamman eller pappan egentligen.*

Han: *"Det är olika... jag tror inte det är samma, men barnet behöver ändå båda.*

Intervjuare: *"På vilket sätt menar du att det inte är samma?"*

Han: *"Jag vet inte...en moderskärlek är ändå en moderskärlek. (...) Mamman har sin del och pappan har sin del, men barnet behöver båda."*

Hon: *"Men det är väl på grund av gamla könsroller och sånt där. Delar man det rätt av så kanske det inte hade vart...på samma sätt, om pappan tar större ansvar."*

(...)

Han: *"...mamma ska va mamma och pappa ska va pappa. Jag tycker det ska va så. Hur modernt tänkande man än har så tror jag inte man kommer få samma relation till sin pappa. (...) Jag tänker mer att pappa är den som ska spela fotboll med mig och lära mig cykla och meka med moppen och du vet såna här...manliga grejor."*

Hon: *"Fan vad stereotyp du är (skratt)."* (Kvinna, universitetsstuderande; man, transportsektorn)

Möjligen tyckte sig kvinnan som socionomstuderande känna till våra åsikter i frågan, vilket kan ha gjort situationen besvärlig för henne. Även om hon också själv vid andra tillfällen gav uttryck för att föräldraskapet delvis är könat, blev hon upprörd över mannens "stereotypa" inställning.

Många nutida forskare inom exempelvis anknytningsteori har en syn på föräldraskap som något könsneutralt där kvaliteten på samspelet, och inte föräldrarnas kön, är det avgörande

för barnets utveckling (Broberg et al 2007). Det finns dock även en diskurs inom forskarvärlden som går ut på att föräldraförmågan *är* beroende av kön. Neurobiologen Annika Dahlström har gett upphov till en hätsk debatt med sin bok "Könet sitter i hjärnan". Dahlström för ett särartsfeministiskt resonemang där hon menar att kvinnor borde sluta försöka bete sig som män och istället ge efter för sin naturliga fallenhet för att ta hand om små barn. Hon pekar i sin forskningssammanställning på biologiska skillnader mellan mäns och kvinnors hjärnor och drar slutsatsen att dessa skillnader har betydelse för föräldraförmågan (GP, Thorsell 2007). I en intervju i Göteborgs-Posten framhåller Dahlström att:

"Om kvinnor förr var instängda i en gammal kvinnoroll så är de idag instängda i tvånget att vara, tänka och känna som män. Om den ökade andelen stresskänsliga ungdomar och vuxna med psykiska problem i dagens samhälle kan ha ett samband med frånvaro av hemmavarande förälder och kroppskontakt med mamman under småbarnstiden, då är det allvarligt." (ibid)

Dahlström menar att för henne är den biologiska synen på könen självklar, men hon tillägger att all utveckling sker i ett sammanhang och med omgivningen. Pappaledighet kan tas ut tillsammans med mamman om det gäller riktigt små spädbarn eller efter det att barnen blivit minst ett år. Om mamman till exempel är sjuk är självklart pappans insats betydelsefull; det beror också på hans personlighet (ibid). Dahlströms forskning har blivit föremål för mycket kritik, vilken vi återkommer till i nästa avsnitt.

Det traditionella perspektivet på föräldraskap kan sägas vara på frammarsch i och med regeringsskiftet 2006. Särskilt Kristdemokraterna värnar om kärnfamiljen och står för traditionella värderingar där familjen ses som den "naturliga och grundläggande gemenskapen" (www.kd.se 2006). I den borgerliga alliansens rapport om familjepolitiken är föräldrars valfrihet central; bland annat har man gett kommunerna rätt att betala ut vårdnadsbidrag till föräldrar som en ersättning för eller komplement till kommunal förskola (www.maktskifte06.se 2006). Denna reform är i sig inget som per automatik tyder på en traditionell syn på föräldraskap – alliansen hävdar att de strävar efter jämställdhet och vårdnadsbidraget är inte riktat till föräldrar av det ena eller andra könet. Vår gissning är ändå, med tanke på rådande mönster när det gäller omsorg om hem och barn, att det är fler kvinnor än män som kommer att utnyttja vårdnadsbidraget för att förlänga sin föräldraledighet. Vi ser därför alliansens familjepolitik som en del av den traditionella diskursen.

Enligt Kvinnomaktsutredningen kan män på ett helt annat sätt än kvinnor avstå från föräldraledighet – de kan välja nivå på sitt engagemang (SOU 1998:6). Bekkengen menar att det råder stor samstämmighet bland hennes informanter, såväl män som kvinnor, om att man inte ska tvinga män till föräldraledighet (Bekkengen 2002). Även vi fick många utsagor från informanter som tydde på en sådan inställning. De ansåg att det visserligen var bra att man gjorde något för att få männen att vara föräldralediga, men att det var viktigt att männen inte upplevde något tvång:

"Ja det är ju jättebra, men man ska inte behöva tvinga nån till att va hemma... av många olika anledningar liksom, ekonomiskt och...mamman kanske har lust att va hemma. Och pappan kanske inte alls är sugen liksom, då ska man inte behöva tvinga nån till att...fast det är en väldigt god tanke bakom det liksom. (Kvinna, hovmästare)

"Risken kan ju också bli att männen...känner att dom måste vara hemma. Alltså det är ju bättre om dom vill vara hemma, det måste vara dit man vill nå. (...) ...det kanske inte är den bästa situationen för ett barn heller...att någon går runt hemma och är förbannad för att han måste vara där. Kan man tänka sig." (Man, marknadschef)

Det kan noteras att ingen av informanterna nämnde möjligheten att mammor kunde känna sig tvungna att vara hemma, eller betonade barnets behov av en mamma som verkligen ville vara hemma. Mammans vilja att ta hand om sitt barn framstod som en självklarhet, medan man talade om mannens utövande av föräldraskap som till viss del beroende av hans vilja. Kvinnornas benägenhet att sätta sig in i mannens behov av att inte uppleva tvång kan ses som ett exempel på ett asymmetriskt rollövertagande. Från mannens sida fanns inget rollövertagande när det gäller att kvinnorna skulle kunna känna sig tvingade att vara hemma.

4.3.2 Postmodernt perspektiv – föräldraskapet som social konstruktion

Han: *"Nej, det är väl ingen skillnad. Det borde inte vara det i alla fall. Att det ska va hennes roll och det ska va min roll. Jag är inte så gammaldags av mig.*

Intervjuare: *Så förutom den första tiden så menar du att ni så att säga är utbytbara mot varandra?*

Hon: *"Ja precis. Absolut.*

Han: *"Det ska vi vara."* (Man, kock; kvinna, hovmästare)

Vi uppfattade det som att detta par vinnlade sig om att försöka skapa ett könsneutralt föräldraskap och planerade att dela föräldraledigheten mycket jämnt mellan sig. Den första tiden beskrivs emellertid även i detta par som att mamman har en särskild funktion i och med amningen.

Under 1960- och 1970-talen utvecklades en feministisk diskurs om moderskap där man starkt ifrågasätter myten om den goda modern. Man menar att denna myt skapats utifrån ett patriarkalt samhälles normsystem. Forskningen som betonar betydelsen av relationen mellan mor och barn har enligt denna diskurs felaktigt utgått från att modern är den självklara omsorgsgivaren. Istället betonar författare som Hanne Haavind att det är den person som faktiskt står för omvårdnaden som skapar en viktig relation med barnet och att både kvinnor och män har förmåga att känna den empati som erfordras (Franséhn 2003). I en nyutkommen bok om anknytningsteori problematiserar författarna bilden av modern som primär omsorgsgivare. De framför åsikten att det är kvaliteten på samspelet som utmärker en bra förälder, inte könet. Författarna använder i många fall begreppet förälder även om undersökningen som de refererar till enbart undersökt mammor, eftersom de anser att det inte finns något rimligt skäl att anta att resultatet skulle ha blivit annorlunda om även pappor studerats (Broberg et al 2007).

Franséhn (2003) menar att aktuell psykoanalytisk forskning har påverkats av diskussionen om genus/kön och att det är numera vanligt att man betonar föräldrarnas roll för barnet istället för att enbart fokusera på modern. I samhället finns dock fortfarande en stark diskurs om den goda modern som ger sitt barn trygghet, omsorg och kärlek så att det kan utvecklas till en harmonisk individ (ibid). Trots en offentlig jämställdhetslinje stödjer sig många av de offentliga institutionerna enligt Bäck-Wiklund och Bergsten (1997) mot en traditionell syn på kön och föräldraskap. Exempelvis har barnavårdsutredningar under lång tid betonat vikten av moderns roll för barnet (ibid). Många män upplever sig också oviktiga i kontakten med mödra- och barnavårdscentralen och i barnomsorgen. På hemsidan www.pappaliv.se återfinns många historier av pappor som känner sig orättvist behandlade i kontakten med familjerätt och övrigt rättsväsende. Föreningen Pappaliv betonar barnets rätt till båda föräldrarna och anser att pappor blir systematiskt förfördelade:

”Alla vet att en förälders frånvaro i ett barns liv inte är bra. Vi vet också att många av de ungdomar som det går snett för saknar en pappa som bryr sig om dem och som deltagit i deras liv. Orsaken till det sistnämnda kan vara av olika anledningar. Men vi får inte blunda för sanningen att många mammor faktiskt medvetet gör allt för att barnen inte ska träffa sin pappa, och att vissa pappor p.g.a. bitterhet vid t.ex. en separation inte vill träffa barnen vissa föräldrar går så långt att de gör och säger vad som helst för att barnen inte ska få träffa den andra föräldern. Medan det publicerats hekatomber av litteratur över mödrars inflytande på barns utveckling, återfinner man i ett någorlunda väl sorterat vetenskapligt bibliotek endast någon hyllmeter volymer som behandlar faders roll. Redan på grund av denna snedfördelning är det mycket begärt att fäder ska ha tilltro till sin betydelse för barnen. (www.pappaliv.se 2007)

Pappaliv framhåller att pappor är lika viktiga för barnen som mammorna är, men säger inget om *hur* papparollen ska utformas; könad eller könsneutral. Med andra ord kan här rymmas både män som främst vill bidra med traditionellt manliga förhållningssätt och aktiviteter⁹ och män som menar att de kan fylla samma funktion som barnets mamma.

Neurobiologen Annica Dahlström har som vi tidigare nämnt utsatts för hård kritik för sina slutsatser om att män i allmänhet inte är lämpade att vårda spädbarn. Hon hänvisar bland annat till män har sämre känsel i fingertopparna, dålig hörsel och begränsat synfält (GP, Thorsell 2007). I en debattartikel i Göteborgs-Posten går läkaren Agnes Wold och några av hennes kollegor till angrepp mot Dahlström och hänvisar till studier som visar att pappor efter endast en timmes umgänge med sitt nyfödda barn kunde identifiera det bara genom att känna på dess händer, trots ögonbindel, näsklämma och hörselskydd. De djurstudier om effekterna av modersdeprivation som Dahlström hänvisar till, avfärdas av Wold och hennes kollegor. De poängterar att dessa studier har gjorts genom att djurungar lämnats ensamma och hungriga på ett burgolv, vilket inte säger något om hannars omsorgsförmåga. Till och med rätthannar utvecklar ett omvårdande beteende om de exponeras för nyfödda råttungar, faktiskt lika bra som honor som inte själva fött ungar. Detta visades redan 1967 i en klassisk studie publicerad i tidskriften Science, enligt artikelförfattarna. De menar sålunda att påståendet om det hormonstyrda föräldrabetendet är en myt; omvårdnad framkallas i själva verket av kontakt med hjälplösa små knyten och är en produkt av våra hjärnor (GP, Wold et al 2007). Man kan naturligtvis även ha invändningar mot att dra slutsatser om människors omsorgsförmåga genom att studera råttor.

Alla våra informanter uttryckte att de hade funderat på hur de ville utforma sitt föräldraskap. Vanligt förekommande var att relatera till sin egen uppväxt, och då vanligtvis med syftet att skapa ett annorlunda föräldraskap än vad de egna föräldrarna gjorde:

”...så som min farsa, han var ju aldrig hemma. Och då vill man ju kanske göra tvärtom och kanske...jag kan göra det bättre än vad han gjorde.” (Man, kock)

Ett par hade hört och sett från sina vänner att mannen ofta fick, eller tog, en underordnad roll under barnets första tid i livet, och lade själva stor vikt vid att barnet redan under den första tiden skulle få möjlighet att knyta an till båda sina föräldrar:

Hon: *”Så det vi pratade om att vi verkligen ska tänka på är...för i och med att barnet kommer då i början av juli så har vi ju förmånen att kunna vara hemma rätt länge tillsammans (...) Självklat är det jag som får mata, men...det behöver inte vara jag som gör...varenda gång barnet skriker eller vill kramas eller nåt så är det inte jag som behöver vara där. (...)*

⁹ Se resonemanget om manliga förebilder i avsnitt 2:3:1

...många av dina vänner säger just det att så fort barnet skriker så är det mamman som går dit och att...vi redan där kan försöka få en mer...jämlig roll mot barnet."

Han: *"Jo precis, och det är ju för att pappan inte hinner dit, det är ganska få fall som pappan säger nej, jo några har vi väl sett. Där pappan aktivt tar avstånd från att...gå in och interagera med barnet."* (Kvinna, ekonom; man, läkare)

Här återkommer resonemanget om den "självkla" amningen,¹⁰ liksom bilden av att en del mammor lägger beslag på omsorgen om barnet. Vi får även en bild av att pappor kan vara oengagerade föräldrar. Ansvaret för att båda föräldrarna får/tar del av omsorgen om barnet ligger alltså inte endast på mamman, enligt detta par.

Med tanke på hettan i debatten kring Dahlströms bok var det kanske inte konstigt att vi under intervjuerna kände att frågan om mammans respektive pappans funktion för barnet i vissa fall var lite laddad. Vi fann det särskilt svårt att ställa följdfrågor utan att leda in på något spår; kanske för att vi ibland kände att informanterna hade antaganden om vår egen åsikt på området. Frågan ledde i högre grad än andra frågor upphov till meningsskiljaktigheter inom paren, vilket i och för sig gjorde den än mer intressant.

Att människor ofta hyser motsägelsefulla och kontrasterande uppfattningar om kön och föräldraskap har framkommit i flertalet av våra intervjuer. De blivande föräldrarna kan först uttrycka en önskan om jämlikhet i föräldraskapet för att sedan prata om skillnader mellan mammans och pappans funktion för barnet. En kvinna hade tänkt mycket på frågan om kön och föräldraskap:

"Ja jag har tänkt jättemycket på detta, i många år, inte bara för barnet, alltså det handlar ju om tror man att det finns biologiska skillnader eller inte...och dom senaste åren har jag tänkt allt mer att jag tror inte att det är biologiska skillnader, utan jag tror att man är helt utbyttbar och sådär...förutom amningen. Men jag tror att en pappa...jag tror att om jag skulle dö så skulle du kunna ta hand om det här barnet precis lika bra som jag, egentligen. Men...men jag är inte alls säker på att det är så. (...)...för om man tittar på vårt samhälle så är det ju oftast så att mamman väljer at va hemma med barnet och pappan väljer att...jobba. Och då har jag tänkt att det handlar om hur samhället är uppbyggt och såna strukturer som liksom...främjat det. (...) Jag är otroligt...arg jämt över orättvisor och ojämlikheter (...) om jag skulle börja tro att det fanns...biologiska skillnader så skulle mitt liv bli så mycket lättare. (...) För att vi lever i ett samhälle som är uppbyggt på ett sätt som...gör mig arg. Och det är jobbigt att vara arg, och skälla. (...) ...eller så här tror jag att det är, att även om det finns biologiska skillnader så tror jag att man kan ta...föräldrarollen, oavsett om man är man eller kvinna. Man...skapar den rollen själv liksom." (Kvinna, arbetslös journalist)

Denna kvinna beslutade sig för att föräldraskap är något man *gör*, men slets uppenbarligen mellan motstridiga diskurser. Hennes upplevelse var att samhället premierar en traditionell rolluppdelning, medan hon själv "egentligen" ansåg att män och kvinnor var lika lämpade att ta hand om barn.

¹⁰ Observera att vi inte försöker visa att viljan att amma skulle vara något felaktigt, eller att kvinnan därmed är fast i en traditionell kvinnoroll. Vår analysmetod innebär att vi pekar på hur olika företeelser framställs. Här konstaterar vi exempelvis att informanternas utsagor om amning är en del av en stark samhällelig diskurs om vikten av amning.

4.3.3 Sammanfattning

Inom temat föräldrafunktionen urskiljer vi två huvudsakliga diskurser. Den första kan beskrivas som ett traditionellt perspektiv på föräldraskapet som könat och beroende av biologiska förutsättningar. Vi har även tagit upp föreställningen om det kvinnliga tolkningsföreträdet gällande omsorgen om barn. Detta ser vi som en deldiskurs inom det traditionella perspektivet. Den andra, mer postmoderna, diskursen innebär att man talar om föräldraskap som något som skapas genom den sociala praktiken. Kön och föräldraskap ses alltså som sociala konstruktioner. Det sätt som man utformar föräldraskapet på utgör också en del i skapandet av kön. Så gott som alla våra informanter hade "hämtat hem" influenser från båda dessa perspektiv som de under intervjun växlade mellan.

4.4 Jämställdhet och/eller valfrihet

Detta ämne ingick inte i våra explicita frågor till paren, men jämställdhet var ett återkommande tema i informanternas utsagor. Vi har här valt att dela in materialet i två diskurser; en som betonar jämställdhet, framför allt i termer av rättvisa, och en som lägger tonvikten vid valfrihet.

4.4.1 Barnen, hushållet och jämställdheten

"...jämställdhet som rättvisa för att bägge ska få vara hemma, men jämställt för att det är bra om bägge ska få känna på hur det är att vara hemma, för att få förståelse för hur familjesituationen blir." (Kvinna, projektledare)

Denna kvinna anlade explicit en jämställdhetsaspekt på fördelningen av föräldraledigheten, vilket annars inte hörde till vanligheterna bland våra informanter. Samma kvinna gav uttryck för farhågan att deras förändrade familjesituation kunde komma att påverka jämställdheten negativt:

"...det blir ju en ny situation i att...vi har det ju rätt så här...rätt mycket frihet, man har bara sig själv att tänka på och man liksom...delar på grejerna, när man får barn så tror jag att det där delvis kommer att förändras, det tror jag att man får ha koll på rätt mycket, att man tar lika ansvar och så. Så oss emellan, vår jämställdhet tror jag kommer att påverkas." (Kvinna, projektledare)

Informanten i citatet ovan verkar alltså medveten om att jämställdheten i parrelationer tenderar att urholkas i och med barnens ankomst.

Enligt Kvinnomaktsutredningen har unga svenska män och kvinnor då de flyttar ihop vanligtvis en relativt jämställd fördelning av betalt och obetalt arbete. Flera av de par vi intervjuade menade att de hade en rättvis fördelning av hemarbetet:

"Jag tror nog att vi har nog ganska...det är nog ganska jämlikt från början, vi har vissa områden som vi lägger lite mer krut på, men generellt sådär med tvätt och städning och matlagning och handling...det delar vi ju på." (Man, marknadschef)

Enligt Kvinnomaktsutredningen ändras emellertid ofta detta förhållande när barnen kommer - kvinnan tar inte bara ut större delen av föräldraledigheten, utan går också ofta ned i arbetstid. Mannen, däremot, ökar kraftigt sin insats på jobbet; pappor med små barn är de som arbetar mest. Denna obalans kvarstår även när barnen blivit större, och leder till att kvinnor generellt tjänar mindre pengar, får lägre pension och mer sällan når maktpositioner i yrkeslivet (SOU 1998:6). Enligt Kvinnomaktsutredningen är det alltså först efter barnens födelse som ojämställdheten ger betydande genomslag.

Statsvetaren Bo Rothstein påpekar i en debattartikel i Dagens Nyheter att detta faktum är tämligen välkänt, men att anledningen framstår som ett mysterium: trots jämställdhetsplaner på arbetsplatserna, möjligheten att dela på föräldraledigheten och fyrtio års intensiv jämställdhetsdebatt fortsätter dessa mönster att reproduceras. Genusforskningen har snarast gett upp försöken att förklara hur det går till och hänvisar istället till ”patriarkala strukturer” och ”glastak”, menar Rothstein. Istället framhåller han att förklaringen är lika enkel som förbisedd: när svenska män och kvinnor bildar par så är de inte alls jämställda från början. Han är nästan alltid något äldre och står något starkare på arbetsmarknaden, vilket leder till att det ser ut som om det för familjens bästa lönar sig mest om han arbetar mera. Då måste hon, eftersom barn och hem tar tid, arbeta mindre. Detta leder till att kvinnan sannolikt också förlorar förhandlingen om vård av sjuka barn, eftersom mannen då tjänar ännu mer - och den som är hemma mycket tappar lätt fart i yrkes- och lönekarriären (GP, Rothstein 2007).

När Föräldraförsäkringen infördes var ett av dess uttalade syften att bidra till en ökad jämställdhet. Kvinnor skulle befrias från huvudansvaret för hem och barn för att kunna delta på arbetsmarknaden på lika villkor som män. Männens skulle i sin tur ges möjlighet att delta i intimsfären. Man talade om detta som en dubbel emancipation (Chronholm 2004). Hirdman menar dock att det snarare var behovet av arbetskraft i exportindustrin än nya könsroller som motiverade politikerna att propagera för att kvinnorna skulle börja förvärvsarbeta i högre utsträckning (ibid).

”När kvinnor från 1970-talet och framåt strömmade ut på arbetsmarknaden, motsvarades inte detta av en ström av män på väg hem till barnen”, skriver Bekkengen (2002:11), som menar att mäns och kvinnors emancipation har kommit att behandlas på olika sätt. Kvinnors förvärvsarbete har blivit en skyldighet medan mäns engagemang i föräldraskapet alltjämt är förenat med ett stort mått av valfrihet. Föräldraförsäkringen är utformad på ett sätt som ger män rätt att välja huruvida de vill vara föräldralediga eller ej, vilket leder till att kvinnan förblir den huvudansvariga föräldern medan mannen kan välja nivå på sitt engagemang (Bekkengen 2002). Man kan se ovanstående citat från Bekkengen som tillhörande en feministisk diskurs om att jämställdhetspolitiken inneburit att kvinnan fått dubbla roller. Lösningen på dilemmat blir enligt detta synsätt att förmå män att också ta sitt ansvar för det reproduktiva arbetet.

Enligt Beckers ekonomiska teori om familjen är det ekonomiskt rationellt *för familjen som helhet* med en specialisering mellan makarna, och kanske gäller det också för kvinna och man var för sig under förutsättning att relationen håller. Det finns emellertid enligt Beckers ett ekonomiskt incitament för mannen att undvika hushållsarbete. Hans möjligheter till karriär och högre lön ökar om han koncentrerar sig på lönearbete, medan det för kvinnan är mer ekonomiskt fördelaktigt med en mer jämställd fördelning i hemmet, inte minst med tanke på risken för skilsmässa (SOU 1998:6).

Flera av paren menade att de växt upp i familjer där föräldrarna hade starkt skilda roller och att de själva ville organisera sitt gemensamma liv på ett annat sätt:

”Ja det är väl lite skillnad mot hur det var förr liksom, kan jag tänka mig... eller, nej det kanske det inte är, det kanske är man själv som tänker på ett annat sätt, men...det kommer inte va som när man var liten själv liksom, med mamma och pappa och...mamma skulle fixa

allt och så. Och pappa bara jobbade. Utan man har ju mer delat på det.” (Kvinna, hovmästare)

Flera informanter började spontant prata om hushållsarbete vid något tillfälle under intervjun, oftast för att framhålla att de delade på hushållsarbetet och att det även var naturligt att dela på omsorgen om barnet:

”...vi delar ju på allting hemma också liksom, det är inte bara en som städar eller så utan man delar ju på vanliga sysslor också. Och då är det ju så naturligt att dela på ett barn också.” (Kvinna, hovmästare)

Detta par menade att det var självklart att hjälpas åt med såväl hushållsarbete som barn och sade också att de inte hade några konflikter kring detta. I ett annat par gav hushållsarbetet upphov till mer diskussioner. Dialogen nedan handlar om mammans respektive pappans funktion för barnet, men kom även att handla om jämställd (ojämställd) ansvarsfördelning i hemmet och hur denna skulle kunna påverkas av fördelningen av föräldraledigheten:

Hon: *”delar man det rätt av [föräldraledigheten] så kanske det inte hade vart...på samma sätt, om pappan tar större ansvar...”*

Han: *”...jamen då behöver du ju inte båda [föräldrarna], för då är det ju samma säger du ju.”*

Hon: *”Jamen du är ju van vid att ha nån som typ...mammor dig hela tiden. Säger till dig vad du ska göra...(skratt) (...) Du hade ju varit mycket mer...skötsam hemma om du inte blev så mammad. Då hade jag inte behövt säga till dig att gå och tvätta och sånt där.”* (Kvinna, universitetsstuderande; man, transportsektorn)

Kvinnan i detta par verkar känna att hon har huvudansvaret för att hushållsarbetet utförs. Eva Magnusson (2006) menar att det är vanligt att kvinnan har det egentliga ansvaret på detta område; mannens insatser ses mer som att han ”hjälper till” och det faller på kvinnans lott att se till att han gör det.

Enligt Magnusson kan man inte utgå ifrån att delad föräldraledighet är liktydigt med delat ansvar för hushållsarbete. I en del par där mamman tar ut all föräldraledighet, delar paret ändå rättvist på hushållssysslor. Däremot finns det i Magnussons material en tydlig koppling mellan fördelning av hushållsarbete och könandet av föräldraskap. Föräldrarna med den jämnaste fördelningen av hushållsarbetet hade vanligtvis mer könsneutrala föräldraroller. De föräldrapar som hade den minst jämna fördelningen av hushållssysslorna hade ofta mycket könade bilder av moderskap och faderskap som olika roller. Den minst jämna fördelningen av ansvar för hushåll och barn fanns i familjer där paret aldrig diskuterat dessa frågor utan lät saker ske ”av sig själva” (Magnusson 2006). Chronholm drar från sin forskning slutsatsen att pappor som under sin föräldraledighet hade huvudansvaret för sina barn även tog större ansvar för hushållsarbetet jämfört med vad de gjorde om båda föräldrarna var hemma samtidigt (Chronholm 2004).

Trots att statistiken visar att endast 20,6% av föräldrapenningsdagarna tas ut av män så framhåller vissa forskare att svenska män har intagit en särställning i världen när det gäller aktivt faderskap, enligt Klinth (2003). Detta ses som en följd av den svenska familjepolitiken med sin tydligt manifesterade princip om ett jämställt föräldraskap. Kritiker menar emellertid att föräldraförsäkringen är en jämställdhetspolitisk skenreform i och med att inga bindande krav har ställts på männen. Så länge pappaledigheten har varit valfri har det rått politisk konsensus om det positiva med delad föräldraledighet. När männens individuella ansvar betonats har föräldraförsäkringens genuspolitiska konfliktpunkter tydliggjorts och ett motstånd har därmed aktiverats (ibid).

4.4.2 Valfrihet – en diskurs på frammarsch

”Sen tycker jag det är bra att man försöker styra föräldraledighet...men samtidigt så tycker jag att det måste få vara upp till var och en...jag menar min man tjänar mer än mig, men det har aldrig varit snack om att vi inte ska vara hemma båda två (...) och det tycker jag egentligen att det borde inte va någon som bestämmer det åt en utan det borde ligga på individnivå. Men det är ju ett sätt att få det mer jämlikt antar jag.” (Kvinna, ekonom)

En återkommande åsikt bland våra informanter var att det visserligen är bra att båda föräldrarna är föräldralediga, men de vill inte att detta ska styras från politiskt håll. Istället betonar de vikten av att familjen själva får välja det arrangemang som passar dem bäst. Majoriteten av männen planerade att ta en längre föräldraledighet än genomsnittsmannen och ett av motiven till detta var rättvisa i bemärkelsen att båda ska *få vara hemma*. Däremot var det ingen av männen som relaterade detta till begreppet jämställdhet.

”Fast vi gör det inte...eller jag gör det inte utifrån nåt sånt här att man vill va en drivkraft i nåt socialt sammanhang där jämställdhet är en stor grej, för mig...det känns mer naturligt att vi gör detta [att pappan ska vara föräldraledig relativt länge] för våran skull liksom och för att vi tror att det är bra för barnet...jag tänker inte på vad andra tycker om det.” (Man, marknadschef)

Mellan denne man och hans sambo rådde delade meningar om huruvida fördelningen av föräldraledigheten var att betrakta som en del i en jämställdhetssträvan. Mannen betonade valfriheten i familjens arrangemang, medan kvinnan talade om en rättviseaspekt.

Organisationen Haro, som arbetar för en uppvärdering av arbetet med hem och barn, drar samma slutsats som Bekkengen i frågan om kvinnans dubbla roller, det vill säga att kvinnan fortfarande är huvudansvarig för hem och barn samtidigt som hon fått del i försörjningsansvaret. Haro och liknande organisationer föreslår emellertid en helt annan lösning; genom ett högt vårdnadsbidrag vill man underlätta för föräldrar att vara hemma på heltid med barnen under småbarnsåren. En ökad variation i utbudet av barnomsorg efterfrågas också (www.haro.se 2007). Haro ingår tillsammans med två liknande organisationer i det så kallade Föräldraproppet. I Föräldraproppets manifest finner man bland annat en lite ovanlig användning av ordet jämställdhet:

”Vi vill att föräldraskapet skall göras mer jämställt. När föräldrapenningen är slut blir oftast båda föräldrarna fångade i ett ekorrhjul av lönearbete, försörjningsansvar och uppfyllande av andras förväntningar, där tiden för barnen hela tiden kommer i kläm. Den förälder som önskar att ägna en större del av sin tid tillsammans med sina barn, borde ges reell möjlighet till detta, oberoende av kön. Vi är emot en kvotering av föräldraförsäkringen som innebär en begränsning av båda könen valfrihet och jämställdhet.” (www.foraldrapproppet.se 2006)

Att en kvotering skulle leda till minskad valfrihet är lätt att se. Däremot är det svårare att förstå hur den skulle begränsa jämställdheten, som citatet ovan pekar på.

Regeringens familjepolitik betonar vikten av valfrihet. De har gett kommuner rätt att betala ut vårdnadsbidrag till föräldrar som vill ta hand om barnen i hemmet på heltid eller deltid. Man ska alltså kunna få hela vårdnadsbidraget om man är hemma på heltid, eller kombinera exempelvis ett halvt vårdnadsbidrag med förvärvsarbete på halvtid. Vårdnadsbidraget är maximalt 3.000 kronor i månaden och är alltså inte tänkt att helt ersätta en inkomst. Syftet är enligt regeringen att främja såväl förvärvsarbete som valfrihet vad gäller omsorg om barnen (www.maktskifte06.se 2006).

”Jag tycker nog att alla sätt att få hem killarna är bra, liksom...men jag kan ju fatta om folk tycker det är skitjobbigt att bli tvingade (...) ...jag vet inte hur många månader det skulle kunna va max, om det är så att man kan tvinga folk att ta ut halva ledigheten, det tror jag inte heller egentligen...alltså då skulle jag bli förbannad antagligen, om jag blev drabbad av det.” (Kvinna, arbetslös journalist)

Denna informant uppgav tydligt att hon kände sig kluven mellan en strävan efter jämställdhet och en önskan att vara hemma länge med sitt barn. Citatet ovan är intressant eftersom man kan urskilja flera av de olika diskurser som vi behandlat hittills i analysen. Dels uppger kvinnan att alla sätt att få hem killarna är bra; det vill säga en jämställdhetsaspekt. Dels ger hon uttryck för en diskurs om könade föräldrafunktioner, då hon säger att ”folk” kan tycka att det är jobbigt att bli tvingade att vara föräldralediga. Vi antar då att ”folk” syftar på män; kvinnor antas alltså inte känna sig tvingade. Slutligen uttrycker kvinnan att hon förmodligen skulle bli förbannad om hon skulle behöva dela med sig alltför mycket av föräldraledigheten, vilket kan ses som ett exempel på kvinnligt tolkningsföreträde och beslutanderätt gällande föräldraledigheten.

Att ge uttryck för en ”i princip-inställning” ifråga om jämställdhet var vanligt förekommande hos framför allt kvinnliga informanter. En kvinna uttryckte det mycket tydligt under en diskussion om påverkan från mediedebatten:

”Jag tror mer den har påverkat mig tidigare. För jag...jag har alltid varit sån, det ska vara...jämställt. Eller tyckt att jag ska tycka så.” (Kvinna, ekonom)

Här kan man se hur kvinnan relaterar till diskursen om jämställdhet som ett ideal. Hon verkar däremot tveksam till om hon verkligen strävar efter jämställdhet eller om hon bara känner att hon borde göra det.

4.4.3 Sammanfattning

På temat jämställdhet har vi här visat på två diskurser. Den första, där man talar om jämställdhet och rättvisa som något gott i sig, finner vi framför allt i forskning med feministiska förtecken. Flera av informanterna gav också uttryck för en jämställdhetssträvan – i princip. Den andra diskursen, som betonar individens och familjens valfrihet, återfinns såväl i regeringens familjepolitik som hos de särartsfeministiska föräldraorganisationer vi hänvisat till. Även våra informanter betonade vikten av familjens valfrihet, även om de själva planerade att dela föräldraledigheten och hushållsarbetet jämnare än genomsnittsfamiljen.

4.5 Information och förebilder

4.5.1 Offentliga aktörer: Försäkringskassa, MVC och media

”Det var bra, (...) man kommer stressad efter jobbet och så blir man matad med information, och så för man lite anteckningar och sen...börjar man fundera. Det är just det där som jag tror är viktigt, att ah, nu var det några viktiga grejer jag måste tänka på, det är dom här tio pappadagarna, hur dom ska anmälas, och så är man inne i det.” (Man, managementkonsult)

Vi fick under intervjuerna inga upplysningar som tydde på att parens planer på uppdelningen av föräldraledigheten hade påverkats av information från offentliga aktörer som Försäkringskassan eller mödravårdscentralen. Mannen i citatet ovan menade däremot att informationsmötet på Försäkringskassan fått dem att på allvar börja diskutera föräldraledighetens uppdelning.

I den litteratur och andra skriftliga källor som vi har tagit del av står det inte så mycket om den betydelse som olika typer av information kan ha då blivande föräldrar beslutar om fördelning av föräldraledigheten. Riksförsäkringsverket menar att det finns ett samband mellan inställningen till delad föräldraledighet bland personal på Försäkringskassan och uttaget av föräldraledighet i olika län i Sverige. I Västerbotten där majoriteten av personalen är positivt inställd till att pappan tar en stor del av föräldraledigheten och därför informerar om fördelarna med ett sådant upplägg tar papporna ut flest dagar i landet. RFV menar alltså att denna information kan bidra till att skapa en mer jämställd fördelning av föräldraledigheten (RFV 2000:1).

Lars-Ove Eriksson, försäkringssamordnare på Försäkringskassan i Västra Götaland, framhåller i en intervju i Göteborgs-Posten att han inte ser det inte som sin uppgift att informera blivande föräldrar om potentiella ekonomiska fördelar med att dela föräldraledigheten mer lika:

”det är av mer skatteteknisk art och inget vi fördjupar oss i.” (GP, Lerneby 2007)

Erikssons uttalande är något förvånande eftersom ett av Försäkringskassans uppdrag enligt RFV är att påverka föräldrar till en mer jämnt fördelad ledighet (RFV 2000:1). I en undersökning av RFV visas dock att detta inte är en ovanlig inställning; hälften av de tillfrågade handläggarna på Försäkringskassan anser att det inte är deras uppgift att informera föräldrarna om vikten av delad föräldraledighet (ibid).

Under 2007 kommer anslagen till Försäkringskassans informationsarbete att minska (GP, Lerneby 2007), vilket enligt ovanstående perspektiv skulle minska Försäkringskassans möjligheter att uppfylla sitt jämställdhetsmål.

Sommaren 2006 startades pappaforum.se, en digital mötesplats för pappor. Grundaren Fredrik Ekeroth anser att det är mycket värt för pappor att kunna jämföra sina specifika erfarenheter med andra.

”All information och reklam riktar sig till mammorna på ett självklart sätt (...) Och när papporna har mer kunskap, till exempel gått föräldrautbildning, tar de ut mer föräldraledighet. Kan vår sida få såna effekter vore det jättebra.” (GP, Nyberg 2006).

Ekeroths ståndpunkt kan alltså hänföras till samma diskurs som den RFV representerar, det vill säga att information från offentliga aktörer kan ha betydelse för föräldraledighetens uppdelning.

En informant sade att hon även till viss del fått idéer från media, till exempel att man kan spara på föräldrapenningsdagarna genom att inte ta ut ersättning för alla dagar i veckan. Hon kommenterade även vår intervju som något som kunde komma att påskynda beslutsprocessen (huruvida de styrdes i någon riktning vet vi inte):

”Och det här är ju jättebra för oss, att sitta och prata så här med. Då börjar man tänka till och prata mer, (...) ...till helgen kanske vi går in för första gången och kollar på hemsidan och jämför lite och kanske kommer till ett beslut.” (Kvinna, resesäljare)

Paret ovan uppgav att informationsmötet på Försäkringskassan hade utgjort ett startskott för deras diskussioner om föräldraledigheten. Ingen av våra informanter uppgav att information från Försäkringskassan bidragit till att de beslutat om en jämnare fördelning av ledigheten. Många handläggare anser som vi tidigare nämnt inte att det är deras uppgift att ge information som kunde bidra till att jämna ut fördelningen. Med andra ord kanske informanternas utsagor i frågan hade sett annorlunda ut om Försäkringskassans information tydligare hade visat på möjligheten att dela upp föräldraledigheten jämnare. Kanske kan de minskade anslagen till Försäkringskassans informationsarbete ses som en tyst diskurs från politiskt håll om att information inte är av central betydelse för att få till stånd en jämnare fördelning av föräldraledigheten.

Flera av våra informanter deltog i föräldrautbildning på MVC och/eller hade varit på Försäkringskassans informationsträffar för blivande föräldrar. De menade generellt att de inte påverkats nämnvärt av informationen från ovan nämnda aktörer och inte heller av medias rapportering om föräldraledighet. Några av våra informanter uppgav emellertid att de förmodligen påverkats av mediedebatten om delad föräldraledighet:

”Nej men i och för sig, när jag tänker på det, mitt spontana svar var ju absolut inte, det har inte spelat någon roll, men ju mer jag tänker på det så...ja, kanske i det undermedvetna att...den här effekten av kvoteringsdebatten och så gör att man...som man tänker mera på det. Som att liksom ”Ja men va fan, jag ska ju ta hälften här!” ” (Man, konsult)

4.5.2 Från vänner och bekanta

”...genom vännerna också där, som har varit...som har delat väldigt lika, så har det blivit så naturligt att man gör det, på nåt sätt. Hade inte min kompis varit hemma så länge som han varit, så hade man kanske inte tänkt på det på samma sätt.” (Man, kock)

Ovanstående par hade inte satt sig in i hur föräldraförsäkringen fungerar genom att ta del av information från Försäkringskassan. Deras arbetsförhållanden utgjorde inget hinder utan underlättade snarast för den fördelning de önskade, och de uppgav inte heller att ekonomin styrde deras val. Däremot angav de influenser från bekantskapskretsen som en betydelsefull faktor för deras fördelning. Flera andra informanter framhöll också att de tagit intryck av vänner och bekanta:

”Vi har ju liksom kompisar som har barn, som har sagt hur dom har gjort och sådär, så det har mer vart genom dom att man har pratat om hur man kan göra...hur dom har gjort och så.” (Kvinna, resesäljare)

”Man påverkas rätt mycket av dom vännerna man har runt omkring. De är ju så...och så kommer man väl bli påverkad av vänner som kommer få barn, alltså hur dom tänker göra med ledighet. Speciellt med pappaledighet, om det är två kompisar...eller det är en kompis som ska ha, fast han ska inte ha förrän i september, och han vill va pappaledig, till exempel. Då vill man ju tajma med honom kanske. Så att dom kan hänga ihop och...göra roliga saker liksom.” (Kvinna, hovmästare)

I ovanstående citat betonas också betydelsen av vänner, inte bara som inspirationskällor utan även som sällskap under föräldraledigheten. Intressant nog verkar det enligt denna kvinnliga informant vara extra viktigt med sällskap för föräldralediga pappor.

4.5.3 Sammanfattning

Under temat information och förebilder kan vi urskilja två diskurser. I den ena tillmäter man information från offentliga aktörer stor potentiell betydelse. I den andra betonas influenser från bekantskapskretsen som kan sägas utgöra en mer privat sfär.

4.6 Sammanfattning av diskurserna

Syftet med vår studie var att undersöka vad som spelar in vid förhandling av föräldraledighet. I våra intervjuer framträdde fem teman, som utgjorde mer eller mindre viktiga faktorer för hur paren planerade att dela upp föräldraledigheten mellan sig. Dessa teman har vi använt som rubriker i analysdelen.

Vi har valt att använda diskursanalys för att tolka vårt material. Det innebär att vi har identifierat olika diskurser kring de teman som framträtt i intervjuerna. Dessa diskurser kan ses som något som alla blivande föräldrar på ett eller annat sätt måste förhålla sig till. När våra informanter förhåller sig till olika motstridiga diskurser innebär detta en förhandling på flera arenor. Den ena typen av förhandling pågår inom individen, det vill säga individen relaterar till samhälleliga diskurser om exempelvis kön, föräldraskap och jämställdhet. En annan förhandlingsarena är familjen, där de samhälleliga diskurser man relaterat till tas i bruk i familjelivet. Hur individerna väljer att agera kan ses som deras svar på de diskurser som de ”hämtat hem”. I detta avsnitt diskuterar vi de diskurser som vi identifierat i analysen för att sedan sortera in dem som deldiskurser inom två övergripande diskurser. På detta sätt ämnar vi förmedla en koherent bild av det diskursiva fält vi har rört oss inom.

Inom varje tema har vi identifierat två diskurser som kan sägas vara varandras motpoler. Det första temat som samtliga informanter förhöll sig till var ekonomi. Från politiskt håll framställs ekonomin som det enskilt viktigaste faktorn för fördelningen av föräldraledigheten. De reformer som genomförts inom föräldraförsäkringen utgår från detta perspektiv. Inkomsttaket i föräldraförsäkringen höjdes 2006 med syftet att få pappor att ta ut en större del av föräldraledigheten. Denna diskurs går alltså ut på att *ekonomin är den avgörande faktorn* för hur föräldrar fördelar ledigheten mellan sig.

Motdiskursen inom detta tema handlar om att *ekonomins betydelse är överdriven* när det gäller föräldraledighetens fördelning. Forskare på området hävdar att andra faktorer, såsom traditionella könsbundna mönster, ofta döljer sig bakom föräldrars argument om ekonomiska hänsynstaganden. Såväl inom forskning som media pekar man på att föräldrar, trots att de uppger att ekonomin styr fördelningen, inte alltid gör den uppdelning som är mest ekonomiskt fördelaktig.

Våra informanter uppgav att ekonomin visserligen vara viktig, men de flesta menade att den inte styrde deras planerade fördelning. En återkommande antagande var att ekonomin förmodligen hade större betydelse för andra blivande föräldrar än för dem själva. Detta kan kanske förklaras utifrån att dessa informanter hade relativt höga inkomster.

Det andra temat vi analyserade var arbetsmarknadens inflytande. Den ena diskursen vi identifierat här kallar vi en *rättighetsdiskurs*. Denna innebär att föräldrar fritt kan välja hur de vill ta ut sin ledighet, oberoende av arbetsförhållanden. Lagstiftning på området har tillkommit för att tillförsäkra föräldrar en sådan trygghet.

Det andra perspektivet karaktäriserar vi som en *individuell förhandlingsdiskurs*, vilket innebär att arbetsgivaren tillmätts stor makt över hur föräldrar i praktiken utformar sin föräldraledighet. Speciellt levande är denna föreställning när det gäller mäns förhandlingsutrymme gentemot arbetsgivaren.

De flesta av våra informanter var medvetna om sina rättigheter i samband med föräldraledighet. Några av informanterna uttryckte emellertid förvåning över att de inte fick uttalat negativa reaktioner från arbetsgivaren då de berättade att de skulle vara föräldralediga. Det var vanligt att informanter anpassade sin föräldraledighet till arbetsgivarens explicita eller implicita krav. Detta kan ses som asymmetriska rollövertaganden gentemot arbetsgivaren.

Det tredje temat var föräldrafunktionen. Här urskiljde vi en diskurs om ett *könat föräldraskap*, där mamman och pappan har skilda funktioner för sitt barn. Dessa skillnader anses grunda sig på biologiska förutsättningar. Inom detta traditionella perspektiv på manligt och kvinnligt föräldraskap identifierade vi en deldiskurs om kvinnligt tolkningsföreträde på området omsorg om barn.

Motdiskursen utgörs här av en bild av föräldraskap som *könsneutralt*; något som skapas i den sociala praktiken. Man menar här att män och kvinnor har samma omsorgsförmåga; förmågan att ge omsorg är alltså inte beroende av kön.

Här märkte vi väldigt tydligt att våra informanter i sina utsagor gav uttryck för motstridiga perspektiv, ofta utan att problematisera detta. Återkommande var att informanterna först uttryckte att de skulle komma att fylla samma funktion för sitt barn, förutom amningen som framställdes som en självklarhet. Senare kunde samma informanter framhålla att deras olika intressen kunde komma att innebära att de fick olika typer av relation till sitt barn. Mamman framställdes då som den som skulle ge mer närhet, medan pappan var mer aktivitetsorienterad. En annan genomgående åsikt var att en viss kvotering av föräldraledigheten visserligen är bra, men bara så länge inte männen känner sig tvingade att vara föräldralediga. Kvinnors villighet att vara föräldralediga ifrågasattes inte.

Det fjärde temat handlade om jämställdhet kontra valfrihet. Inom den första diskursen på detta tema talar man om *jämställdhet* som något gott i sig. Detta perspektiv återfinns framför allt i forskning med feministiska förtecken. Män och kvinnor ska enligt detta synsätt ha samma rättigheter och skyldigheter både ifråga om försörjningsbörda och ansvar för det reproduktiva arbetet med hem och barn.

Inom den motsatta diskursen betonas *valfrihet*, något som är grundläggande i den nuvarande regeringens familjepolitik. Denna diskurs verkar vara på frammarsch genom regeringsskiftet och kan återfinnas hos föräldraorganisationer som arbetar för att öka föräldrars möjligheter att vara hemma under småbarnsåren.

Samtliga informanter betonade vikten av valfrihet, även om de flesta själva planerade att dela föräldraledigheten och hushållsarbetet jämnare än genomsnittsfamiljen. Flera av informanterna var dock uttryckligen positiva till ökad jämställdhet i samhället – så länge den inte upplevdes som påtvingad ovanifrån. Vi kunde alltså urskilja en ”i princip-inställning” till jämställdhet bland våra informanter.

Det femte och sista temat behandlade betydelsen av information och förebilder. Här fann vi en diskurs om att *offentliga aktörer* såsom Försäkringskassan och MVC genom information kan inverka på hur föräldrar delar upp föräldraledigheten. Det finns forskning som visar på ett samband mellan uttaget av föräldrapenning och inställningen till delad föräldraledighet hos Försäkringskassans handläggare.

Motdiskursen innebär att influenser från *vänner och bekanta* har betydligt större inverkan på hur föräldraledigheten fördelas.

Våra informanter menade generellt att vänner och bekanta hade fungerat som viktiga inspirationskällor när de planerade sin föräldraledighet. Däremot lades ingen större vikt vid informationen från offentliga aktörer när det gällde att fördela ledigheten.

4.7 Fördjupad analys

De diskurser vi delat upp respektive tema i, ämnar vi här försöka hänföra till två övergripande diskurser. Den ena kallar vi för *offentlig* och den andra *privat*. Den diskurs vi benämner offentlig har starka beröringspunkter med en socialdemokratisk tradition, medan den privata har tydliga borgerliga drag. De diskurser vi funnit inom respektive tema i analysen, exempelvis temat jämställdhet, blir på så sätt deldiskurser inom den offentliga eller privata diskursen.

4.7.1 Offentlig

Diskurserna om ekonomins betydelse låter sig inte delas in i de övergripande diskurserna offentlig eller privat. Både socialdemokrater och borgare anser att *ekonomin har en avgörande betydelse* för hur föräldrar fördelar sin ledighet. Perspektivet att *ekonomins betydelse är överdriven* återfinns vi främst inom forskning samt bland våra informanter.

Inom denna övergripande diskurs, som vi kallar offentlig, placerar vi för det första den *rättighetsdiskurs* där man talar om föräldraledighet som en självklar rättighet. Arbetsmarknaden tillmäts här inte någon makt över föräldraledighetens fördelning. Vi resonerar här på så sätt att lagstiftning som reglerar relationen mellan arbetsgivare och anställda i mångt och mycket har drivits fram av arbetarrörelsen. Även föräldraförsäkringen har vuxit fram och förstärkts framför allt under socialdemokratiskt styre.

Hit hänför vi även diskursen om det *könsneutrala* föräldraskapet från temat om föräldrafunktionen. Inom vänsterblocket ryms likhetsfeministiska strömningar där man menar att kön är en social konstruktion och att mammor och pappor i grunden har samma förutsättningar för att utöva föräldraskap.

Jämställdhet kan ses som en viktig princip inom denna övergripande diskurs. Man tänker sig här att kvinnor under lång tid missgynnats på en mängd områden och menar att sådana orättvisor bör motverkas via politiska styrmedel. Detta perspektiv finner vi framförallt i feministiskt grundad forskning samt bland vänsterblockets partier.

Temat information och förebilder låter sig inte så lätt sorteras in i våra övergripande diskurser. Vi ser ändå vissa kopplingar mellan diskursen om betydelsen av information från *offentliga aktörer* och en socialdemokratisk tradition där myndigheternas roll som folkbildare betonats.

4.7.2 Privat

Som nämnts under ovanstående rubrik låter sig diskurserna om ekonomins betydelse inte delas in i de övergripande diskurserna offentlig eller privat. Både socialdemokrater och borgare anser att *ekonomin har en avgörande betydelse* för hur föräldrar fördelar sin ledighet. Perspektivet att *ekonomins betydelse är överdriven* återfinns vi främst inom forskning samt bland våra informanter.

Inom den övergripande diskurs vi kallar privat placerar vi den *individuella förhandlingsdiskursen* från temat arbetsmarknadens inflytande. Borgarna har traditionellt stått på arbetsgivarnas sida exempelvis när det gäller bestämmelser om anställningstrygghet och anställningsformer.

Diskursen om den *könade* föräldrafunktionen associerar vi till en konservativ syn på män och kvinnor, som vi kan se i den borgerliga alliansens familjepolitik. Vårdnadsbidraget sägs vara tillgängligt för både mammor och pappor, men vi antar mot bakgrund av rådande

mönster att det främst är mammor som kommer att utnyttja detta bidrag och därmed konsoliderar bilden av ett könat föräldraskap.

Valfrihet är högerblockets käpphäst. Även om man kan finna tal om jämställdhet även inom denna politiska riktning, så är familjernas valfrihet överordnad jämställdhetsmålen.

När det gäller temat information och förebilder är det som tidigare nämnts svårt att entydigt placera in de olika perspektiven inom den ena eller andra övergripande diskursen. Diskursen om *offentliga aktörer* placerade vi in under den övergripande diskurs som vi kopplat till socialdemokratin, men naturligtvis kan även den borgerliga sidan anse att information från exempelvis Försäkringskassan har inverkan på föräldraledighetens fördelning. Betydelsen av influenser från *vänner och bekanta*, vilket betonades av våra informanter, kan vi inte knyta till någon av våra övergripande diskurser. Detta verkar mer vara en informell diskurs.

5 Slutdiskussion - om diskursers uppgång och fall

Olika diskurser existerar sida vid sida, men tillmäts olika vikt under olika tidsepoker. Ibland blir en diskurs dominerande och har stor inverkan, för att vid en senare tidpunkt förlora i kraft. Ofta lever den diskurs som blir underordnad kvar och återkommer i ny tappning vid ett senare skede. Från och med 1960-talet har den övergripande diskurs vi benämner offentlig varit dominerande i och med att kvinnorörelsen slog igenom på bred front. Under denna period har också socialdemokratin suttit vid makten under majoriteten av valperioderna. Under de senaste åren har borgerliga strömningar kommit att få allt större utrymme, vilket inte minst visade sig i valet 2006 då den borgerliga alliansen bildade regering. Den övergripande diskurs som vi benämner privat är alltså som vi ser det på frammarsch.

Människor har en mångfald diskurser att förhålla sig till och ofta konkurrerar motstridiga diskurser med varandra i individens medvetanden. Detta måste dock inte föranleda någon reflektion, utan motstridiga tankar och åsikter kan samexistera och blandas. I vår studie har vi identifierat flera olika diskurser om föräldraskap, kön och jämställdhet som förekommer i samhället, och sett exempel på hur människor mer eller mindre medvetet påverkas och använder sig av dessa. En av våra informanter gav särskilt tydligt uttryck för hur olika diskurser influerade hennes resonemang:

Men...men jag är inte alls säker på att det är så. (...)...för om man tittar på vårt samhälle så är det ju oftast så att mamman väljer at va hemma med barnet och pappan väljer att...jobba. Och då har jag tänkt att det handlar om hur samhället är uppbyggt och såna strukturer som liksom...främjat det. (...) Jag är otroligt...arg jämt över orättvisor och ojämlikheter (...) om jag skulle börja tro att det fanns...biologiska skillnader så skulle mitt liv bli så mycket lättare.
(Kvinna, arbetslös journalist)

Det har varit mycket givande att använda sig av ett diskursperspektiv när vi sökt besvara våra frågeställningar. Det vore intressant att följa upp våra informanter efter avslutad föräldraledighet. Hur utföll fördelningen av föräldraledigheten i praktiken? Blev det som informanterna hade tänkt sig? Hur talar de om föräldraskap, kön och jämställdhet i skenet av de erfarenheter som föräldraledigheten gett?

Referenser

Akademisk litteratur

Beck, U/ Beck–Gernsheim, E (1995) *The normal chaos of love*. London: Polity Press.

Bekkengen, L (2002) *Man får välja – om föräldraskap och föräldraledighet i arbetsliv och familjeliv*. Malmö: Liber AB.

Billinger, K (2005) Fokusgrupper – en datainsamlingsmetod. I: S Larsson, J Lilja, K Mannheimer (red) *Forskningsmetoder i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.

Broberg, A/ Granquist, P/ Ivarsson, T/ Risholm-Mothander, P (2007) *Anknytningsteori: betydelsen av nära känslomässiga relationer*. Stockholm: Natur och Kultur.

Bäck-Wiklund, M (2001) Senmodernt familjeliv och barns vardag. I: M Bäck-Wiklund, T Lundström (red) *"Barns vardag i det senmoderna samhället"*. Stockholm: Natur och Kultur.

Bäck-Wiklund, M/ Lundström, T (2001) Inledning. I: M Bäck-Wiklund, T Lundström (red) *"Barns vardag i det senmoderna samhället"*. Stockholm: Natur och Kultur.

Carle, J (2003) Pierre Bourdieu och klassamhällets reproduktion. I: P Månsson (red) *Moderna samhällsteorier: traditioner, riktningar, teoretiker*. Stockholm: Prisma.

Chronholm, A (2004) *Föräldraledig pappa – mäns erfarenheter av delad föräldraledighet*. Doktorsavhandling, 2004: 23. Göteborg: Sociologiska institutionen.

Engström, P/ Kolm, A-S/ Liang, C-Y (2006) *Maternal Addiction to Parental Leave*. Uppsala: Department of Economics.

Franséhn, M (2003) Moderskapet - de motstridiga förväntningarnas arena. I: M Bäck-Wiklund/ M Franséhn/ H Johansson/ T Johansson *Den dolda könsdiskursen – mödrar, söner och frånvarande fäder*. Danmark: BookPartner A/S.

Gemzöe, L (2002) *Feminism*. Stockholm: Bilda.

Holmberg, C (1993) *Det kallas kärlek: en socialpsykologisk studie om kvinnors underordning och mäns överordning bland unga jämställda par*. Göteborg: Anamma.

Johansson, T (2003) "Den kluvna fadersbilden – Kultur, identitet och kropp. I: M Bäck-Wiklund/ M Franséhn/ H Johansson/ T Johansson *Den dolda könsdiskursen – mödrar, söner och frånvarande fäder*. Danmark: BookPartner A/S.

Klinth, R (2003) På männens villkor? Forskning om den svenska familje- och jämställdhetspolitiken. I: T Johansson och J Kuosmanen (red) *Manlighetens många ansikten – fäder, feminister, frisörer och andra män*. Malmö: Liber AB.

Kvale, S (1997) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.

Magnusson, E (2006) *Hon, han och hemmet – genuspsykologiska perspektiv på vardagslivet i nordiska barnfamiljer*. Stockholm: Natur och Kultur.

Nordenfors, M (2006) *Ett reflexivt syskonskap: en studie om att växa upp tillsammans med fostersyskon*. Doktorsavhandling, 2006:8. Göteborg: Institutionen för socialt arbete.

Plantin, L (2003) Det ”Nya faderskapet” – ett faderskap för alla? I: T Johansson och J Kuosmanen (red) *Manlighetens många ansikten – fäder, feminister, frisörer och andra män*. Malmö: Liber AB.

Plantin, L (2003) Mäns föräldraskap. I: T Johansson och J Kuosmanen (red) *Manlighetens många ansikten – fäder, feminister, frisörer och andra män*. Malmö: Liber AB.

Svenning, C (2003) *Metodboken – samhällsvetenskaplig metod och metodutveckling. Klassiska och nya metoder i informationssamhället. Källkritik på Internet*. Stockholm: Lorentz förlag.

Wikström, H (2007) *(O)möjliga positioner. Familjer från Iran & postkoloniala reflektioner*. Doktorsavhandling, 2007:2. Göteborg: Institutionen för socialt arbete.

Övrig litteratur

Söderlund, L (2003) *Mammapraktika – graviditeten vecka för vecka*. Stockholm: BW.

Utredningar och rapporter från statliga organ

RVF 2002:14 *Flexibel föräldrapenning – hur mammor och pappor använder föräldraförsäkringen och hur länge de är föräldralediga*. Stockholm: Riksförsäkringsverket.

RVF 2000:1 *Båda blir bäst. Attityden till delad föräldraledighet*. Stockholm: Riksförsäkringsverket.

SOU 1998:6 ”Ty makten är din...Myten om det rationella arbetslivet och det jämställda Sverige.” Stockholm: Fritzes Offentliga publikationer.

Lagtext

Jämställdhetslagen 1991:433 §§15-17 *Sveriges Rikes Lag*, Stockholm: Norstedts Juridik

Dagstidningar

Berglund, S (2006) *Fler pappor tar ut föräldraledighet - Antalet dagar ligger på samma nivå i hela landet och oftast i samband med högtider*. Göteborgs-Posten 14/11.

- Björklund, T (2006) *TCO: Svårt pussla ihop jobb och barn*. Göteborgs-Posten 4/12.
- Chrapkowska, C/ Lundin Kleberg, J/ Melchior, L/ Wold, A (2007) *Påhittade fakta om könsbiologi utgör missbruk av forskarroll*. Göteborgs-Posten (18/2)
- Holender, R (2007) *Långsamt fler pappalediga*. Göteborgs-Posten 3/3.
- Larsson, S (2006) *Föräldralediga fick hjälp med karriären*. Göteborgs-Posten 22/9.
- Lerneby, M (2007) *Deltid för bägge ger klirr i kassan*. Göteborgs-Posten 8/4.
- Johansson, A (2007) *Experterna ense – apatiska flyktingbarnen ingen myt*. Göteborgs-Posten 4/5.
- Nyberg, H (2006) (rubrik saknas) Göteborgs-Posten 2/11.
- Thorsell, T (2007) *Kvinnor och män är väsensskilda*. Göteborgs-Posten 11/1.
- Thorsell, T (2007) *Hjärnans kön styr vår personlighet*. Göteborgs-Posten 14/1.
- TT (Författare saknas) (2007) *Inte fler pappalediga med höjt tak*. Göteborgs-Posten 16/4.

Webbsidor

- Allians för Sverige (2006) *En familjepolitik för mer valfrihet, ökad jämställdhet, större mångfald i förskolan och barnomsorgen och mer tid för barnen*. Hämtad 2007-04-02 från www.maktskifte06.se.
- DN Debatt, nätupplagan (28 januari 2007) Rothstein, B *Heterosexuella kärnfamiljen ett antifeministiskt projekt*. Hämtad 2007-04-15 från www.dn.se.
- Föräldraproret (12 december 2006) *Manifest för föräldrapror*. Hämtad 2007-04-02 från www.foraldraproret.se.
- Haro - Riksorganisationen för Valfrihet, Jämställdhet och Föräldraskap (uppgift om senaste uppdatering saknas). Hämtad 2007-04-02 från www.haro.se.
- Kristdemokraterna (uppdateringsdatum saknas) *Valfrihet och rättvisa för barnfamiljer*. Hämtad 2007-04-02 från www.kristdemokraterna.se.
- Pappaliv (10 mars 2007) Hämtad 2007-04-15 från www.pappaliv.se.
- SVT, nätversion (30 januari 2007) *Åtgärder för jämställdhet dröjer*. Hämtad 2007-04-15 från www.svt.se/nyheter.